

JUGOSZLÁVIAI MAGYAR HIEDELMEK, NÉPMONDÁK
A TÖRÖKÖKRŐL ÉS TATÁROKRÓL

Ferenczi Imre

Többször rámutattunk, külön kifejtettük, hogy a történelmi tárgyú népmondák és egyéb hagyományok megkülönböztetett figyelmet érdemelnek összetett (históriai, társadalmi, képzet-történeti, elbeszélő-műfaji) forrásértékük miatt.¹ Az eddig elért gyűjtői és kutatási eredmény nagyra becsülhető, mégis indokolt a további tervszerű gyűjtés és földolgozás szorgalmazása. Ezt a feladatot szolgálta e sorok írója a huszita-, a hajdú- és kuruc-mozgalomhoz, a törökellenes küzdelmekhez, továbbá a Mátyáshoz, Bocskaihoz és Rákóczi Ferenchez fűződő szájhagyományok, mondakörök gyűjtésével, föltárásával.

Most az 1973. évi jugoszláviai folklór-gyűjtésünkéből a törökökhöz és a tatárokhoz kötődő etimológiai magyarázatokat, hiedelmeket és mondákat adjuk közre.² Adataink a bánáti, a baranyai-drávaszögi és szlavóniai falvakból származnak.³ A néphagyomány szövegközlésében a szokásos középutat követjük. Jelöljük a jellemzőbb fonetikai sajátosságokat, de lemondunk a nyelvészetnek oly becses és számos árnyalat feltüntetéséről. A folklorisztikai értelemben vett forrásérték megtartására

---

¹ Történelem, szájhagyomány, mondahagyomány (Egy magyar népmondakör történeti és társadalmi összefüggései). *Ethnographia*, LXXVII. (1966) 49-73. - *Function and Quality of the Historical Popular Legend*. In: *Studia Ethnographica et Folcloristica in honorem Béla Gunda*. Műveltség és Hagyomány XIII-XIV. k. Debrecen, 1971. 631-647.

² Az eddigi publikációink: *Népi gyógymódok a bánáti magyarok körében*. *Néprajz és Nyelvtudomány*, XVII-XVIII. (1973-1974) 281-297. - *A táltos és a garabonciás képze a jugoszláviai magyaroknál*. *Ethnographia*, LXXXV. (1974) 262-275. - *Rózsa Sándor és társai - Jugoszláviai magyar néphagyományok*. In: *Somogyi-könyvtári műhely* 13. évf. 3. sz. (1974. július) 309-320.

³ Utalunk a táji (bánáti és a többi jugoszláviai) érdekű egyéb (mesei stb.) már publikált párhuzamokra is.

törekedtünk.⁴

I. A kutyafejű tatárok (Bánát)

1. Asz hallottam, hogy a legyőzött magyaroknak a szá-
jokba köllött vönni a kutya farkát. Ezön mulatott az ellenség,
a kutyafejű tatárok. Kegyetlenköttek. Kutyafej vót a fejükön,
hogy féjjön tőlük a nép. (Csóka - Čoka)

2. A kutyafejű tatárok mög a törökök el akarták vinni
Hornyák András két lányát. Ękapták a lány kankóját. A lány mög
kigombóta a kankót. A kutyafejű tatár hanyatt esött és a lány
ēmenekült. (Csóka - Čoka)⁵

3. Vót két lány. Ęvítették magukkal a tatárok Oroszország
felé. Ęccaka berugtak. A lányok összefogták magukon a szok-
nyát és lopva Ęszöktek. Sokáig gyűttek haza. Útközbe szógáltak,
hogy Ęhön ne vesszenek. Több évig tartott az út hazafelé.
(Csóka - Čoka)

4. Mikó gyűttek a kutyafejű tatárok, möntek az uccán.
Szaglálódtak, mint a kutya. Mikó Ęrözték a káposztáshúsnak
vagy az ételnek a szagát, bemöntek a házba és mögötték. Főfal-
ták. Mögérözték, mint a kutya. Olyanok vótak, mint a kutya.
Szötték össze a nőket, és a mejjükön köröszkül drótot, madza-
got fűztek, és úgy hurcóták Ę. (Hódegyháza - Jazovo)

5. A tatárok valamikó Magyarországon is garázdálkodtak.
Abba az űdöbe földkunyhóba lakott a nép. Ęs akkó a tatárok ki-
abáták: "Sári, Máril Gyertök elő! Ęmöntek a kutyafejű tatárok!"
Na most, kiket Ęfogtak, a menyecskéknek a mejjibe lőszört fűz-
tek, úgy vezették űket. Másképp nem tutták Ęvezetni. (Keresz-
tur - Krstur)

6. A kutyafejű tatárok piszeorrúak vótak és a pofacsont-
juk kiállt. Őket emlöggették az öregök. Csak két évig vótak
benn az országba. Nagyon irtották és gyíköták a népöt. Az asz-
szonynépet különösen gyíköták. Nyíllal lövödöztek. Mögfogtak

---

⁴ Archaizmusokban gazdagabb kórógyi és általában a szlavóniai
adatoknál igyekezünk hívebben visszaadni adatközlőink stílusát.

⁵ Adatközlőnk az 1948/49-es háborús időkről érdekes emlékeket
idezett föl. Gyanítható ezek beleszövődése mostani közlésébe.

egy embőrt, kikötötték, és addig lűttek rá nyíllal, még mög nem hót.

Az asszonyokat összefűzték. A mejjükbe szöszmadzagot fűztek és hajtották. Aki elesött, azt otthatták.

Ēmenekűtek előlők a nádasba. Nagy rétők vótak, járatlan utak. Parttul partig jártak, ěbűjtak. Onnat jártak ki erre-arra. Halásztak. Kiabálták utánuk a nádasba: "Kati, Panni! Gyertők elő! Gyertők ki a nádbull Ēmöntek a kutyafejű tatárok!" Kigyűttek, mögfogták és kivégezték űket.

Még vót, ahun a tatárok becsukták a népeket a templomba. Hajtották, lenyilaszták űket, és rájuk gyűtották a templomot.

Vótak tatárok, kik *befenekeltek* itt, hogy itt maradnak. Azokat az asszonyok agyonverték piszkafával, mer nagyon sokat szenvedtek tőlük.

Vótak azokba a nádakba olyan *látófdk*. Főállítottak két fát, olyan létraszerűt. Arra a fára fölállottak az asszonyok és embörök. A látófárul kiláttak, hogy gyűnnek-e utánok a tatárok. Mer vótak olyan deszkák, amin bejártak a parttul.

Nádkunyhóba lakott a nép. Mikó bemöntek a nádba, behűzták (maguk után) a deszkát. Így küzdötték két ěvig. Aztán nagy baj lött. Kőrűvizsgálták a tatárok Béla kiráj pecséttyét Pestön, és avval így sok levelet írtak. Összehítták a magyar urakat és kivégezték. (*Magyarpadé - Padej*)

7. A kutyafejű tatárok olyanok vótak, mint a vadak. Olyan ábrázattuk vót, mind a kutyának. Az erdőbe növekdtek ezők. Mindég lóháton jártak. Mindönkit legyíktak. A kisgyerőknek ijesztgetésűl monták: "Ēvisz a tatár!" (*Magyarpadé - Padej*)

8. Olyan kutyaszájú vót a tatár. Azér nevezték kutyaszájúnak, mer úgy rohantak az ellenségre, mind a kutya. (*Nagykikinda - Kikinda*)

9. A kutyafejű tatároknak kutyafej vót a fejükön és lófarkas zászlójuk vót. A törököknél vótak ezők. (*Rábé - Rabe*)

10. A tatárok sarcóták a magyarokat, a kutyafejű tatárok. Olyan szélős orruk vót, mind a kutyának. De azér olyan embörök vótak, mint mink vagyunk. A magyarok kizavarták oszt űköt Oroszországba. (*Szaján - Sajan*)

11. A szülém⁶ mindég meséte, hogy az ű édsanyja mögérte a tatárháborút. És akkó, mikó a tatárok möntek egyik házrú a másakra, az asszonyok főmöntek a pallásra. Ębujtak. Klabálták a tatárok: "Vera, Panni, Julcsa! Gyertök elő! Má ěmöntek a kutyafejű tatárok!" És akkó az asszonyok legyűttek. A tatárok egy nagy drótot huztak a mejjökbe és hajtották űköt. (*Szaján - Saján*)

12. Messzi keletrű gyűttek a tatárok. Dúltak, égettek, pusztétottak. Olyan kutyáhon hasonló fejük vót. (*Törökbecse - Bežej*)

II. A török emléke (Bánát)

1. A török-űdöbe Föső-Magyarországon ěbűjdosnak a népek az erdőbe. Az erdőnél kiabálták a törökök: "Gyertök vissza! Itt vagyunk segiccségre magyarok!" Előgyűttek. Mire észrevőttek, hogy kicsodák, akkó némöly részit má mögfogták.

A törökök ěvítették a nőket. Gyerökeji születtek és azokból török vezérek löttek. (*Feketetó - Crna Bara*)

2. Radnánál vót a török szultán. Be akart mönni a templomba és le akarta taposni Máriát, Mária képit. És leragadt. Mögkövűt. Ott van most is az alakja, jobb kéz felől az oszlopon. Búcsújáróhely Radna. Möggyógyultak ott a vakok, mög a szívbajosok és a nyomorékok. (*Hódegyháza - Jazovo*)⁷

3. ěvítették a kisgyerököket a törökök. Főnevelték Törökországba. Vót egy ilyen gyerök, basa lött belöle. Az anyát is ěrabóták. A se tutta, él vagy hal a gyeröke.

Ennek a basának vót családja, kisgyeröke. Egy magyar rab-asszon dajkálta. Így altatta: "Csicsijja babája. Néköm is vót ilyen kisfijacskám, máma is mögüsmerném az anyajegyürül". Má űdös vót, dajkálta a basa kisfiát. Hallja ezt a basa felesé-

---

⁶Édesanyjára utal a szülém szóval.

⁷Más, régebbi változatban egy szpáhi akarta elrabolni a csodatevő képet, de szörnyet halt, s lova mancsa (patája) megkövülve ott maradt a templom küszöbében. A küszöbbe befalazott és sajtáságosan kicsomósodó kövön vélték e nyomot felismerni. HANUSZ ISTVÁN: Népköltésünk a geológiában. Földrajzi Közl. XXI. (1893) 343.

ge. Mondja az urának. Az ura mögütközött ezön. Mögnézi magát és tényleg ott vót az az anyajegy, amit a dajka éneköt. Beszadalt, mögölelte az öreg dajkát. A vót az édösanya.

Hát azután oszt ott maradt a fijánál. (*Magyarpadé - Padej*)

4. Van itt egy nagy domb. A neve *Kingya*.⁸ A török-időbe táborozási hely vót. Ott vót a szultán sátra fölállítva. Ezt a dombot állítólag a török katonák hordták össze sapkával.

(*Nagykikinda - Kikinda*)

5. Mikó vótak régön az ütközetök a törökkel, összehordták a halottakat halomba, úgy temették ē. Ilyen dombok itten a *Nagyhalom*, *Pellegi-halom*, *Bazsó-halom*. (*Törökbecse - Bečej*)

III. A zentai csata (1697) emléke (Bánát)⁹

1. Édösapántú hallottam. A *törökjárás* üdő alatt történt. A magyarok itt Zentán egy cseltszinátak, nádkúpokat gyütottak fō. A törökök rohantak át a hídon, hogy ott vannak a magyarok. Egy félszömű, egy Patijerök (Patierék) nevű embör ágyúval ellütte a hidat, és 42000 török pusztult bele a Tiszába. És csak harminckettő vagy negyvenkettő maradt hírmondónak.

Majd a törökök emöntek, és mögvötték ezt a területöt Zentától örökáron. Erdőt telepítöttek oda, és egy szobrot állítottak oda emlékül. Majd a zentaiak kiirtották az erdöt. Ezt a törökök mögtutták, együttek és a zentaiaknak nagy büntetést köllött fizetni. Újra beültették azt a helyet és csak erdő maradt. A neve *Törökerdő*. Ejjártak ide a törökök 1920-ig, még azután is és itt ünnepeylt rōndöztek. (*Csóka - Čoka*)

2. A török-időbe nagy csata vót itt Zentánál. Úgy hallottam, hogy a magyarok mögtámatták a törököket. A tábornoknak má csak egy (fél) szöme vót, és akkó célba vötte a hidat. Csó-

---

⁸ Adatközlőnk szerint a város nyugati határrészén.

⁹ Zentán gyűjtött adatokat közölt BODOR GÉZA: A zentai csata a szájhagyományban. A Hungarológiai Intézet Tudományos Közleményei, 11-12. (IV. évf.) 1972. jún.-szept. 225-230.

ka és Szanád között az úgynevezett *Szanddi-halom*ra lőtte le. Búrhid vót akkó. A török katonák belefulladtak a vízbe. (*Csóka - Čoka*)

3. A *Macahalom*ró beszélték, hogy arról a dombról lőtték el a hidat Zentánál. A magyar katonák tajicskával hordták össze, hogy onnan lőhessék a törököt. (*Csóka - Čoka*)

4. Mikó zavarták ki a törököt, akkó mondták a törökök: "Jaj, zoi" Így lőtt belüle Jázova (község) neve. (*Egyházaskér - Vrbiča*)

5. A török vezér itt *Macahalmán* tanyázott. Ott, ahogy mögünk Csókára.

Mikó a török szultán itt tanyázott, annak vót egy lánya. Ahon a lányhon a magyar vezér járt udvarolni Zentáru. A török szultán pedig elgondolta magába, hogy maj gyün a magyar vezér a lányho, akkó lekapcsolik, és akkó átvonulnak a bácskai ódalra. De a török lány elárulta a magyar vezérnek: "Vigyázz, ne gyere! Mer ha gyüsz, tégöd itt őfognak és őfoglalják Bácskát." Monta is, hogy mék napon lösz ez.

Arra a napra a magyar vezér is rákésült. A magyar csapatot odavitte Zenta alá. Móg vót beszélve, hogy hány órakkó gyünnek átal a törökök a fahídon, mer akkó a Tiszán fahíd vót. Az ágyút a Tisza partjára állétották a magyarok.

Mikó a török sereg mögindult és fővonultak a hídra, még vártak. Mikó nagyobb része fővonult, akkó főrobbantották a lattuk a hidat. A török csapatok ott vesztötték erejüket. A kik mégis átmöntek, azokat mögsemmisítették.

De a Tiszán, ahon a híd vót, ott egy sziget maradt. Anynyi halott vót a Tiszán, hogy a víz nem bírta élepni. Akkó a magyarok átgýtték a Tiszán mi felénk. Tizzaszentmiklós és Jázova között vót a csata. Még máma is mögvan a köröszt azon a helyön, mer azt mindég újítják. Faköröszt. (*Feketető - Crna Bara*)

6. Még mondok errül a *Macahalom*ra, ahogy hallottam. Abba az üdőbe a törökök itt táboroztak, ezön a halmon. A török lányát, a vezér lányát hitták Macának. Mikó a török lába alatt a hidat élütték, egy félszömű tüzér lütte ē. És felelőségre csinálta (vállalta), mer a magyar vezér akarta az ágyút

ésütni. Aszonta a félszömfű tüzér, ne nyújjon az ágyúhon, mer nem sikerül neki, oszt akkó a törökök átnyomulnak a hídon. Akkó az a félszömfű lűtte el a hidat alattuk.

A török nőt, a török lányt ott pusztították el *Macahalmán*. A magyarok ölték mög. A török vezért Szentmiklós (Tisza-szentmiklós) alatt fogták el és ki is végezték. (*Feketető - Crna Bara*)

7. Zenta alatt van egy hely, *Oromhogyósnak* híjják. Itt még mindig van egy jelvény, egy kőköröszt. Ottan lőtt étemetve egy magyar vitéz, ki a zentai hidat kilűtte a törökök alatt. De abba az üdőbe nem ezök az ilyen ágyúk vótak, hanem láncos-ágyúk. A láncra rá vót ilyen írtó kerek gömb kötve, a két végire. Mikó ezt kilűtték, akkó ez a két gömb szállt avval a láccal egybe, oszt hogyha valamit ékapott, roncsolt, zúzott össze mindönt. Hát akkó is, a visszavonuláskó kilűtte a hidat a törökök alól. De abba a pillanatba ű is kapott egy örökös lövést. Ott, a helyszínrn lőtt étemetve. Még máig is mögvan a jelvény. (*Feketető - Crna Bara*)

8. A nagyapámtú hallottam, hogy egy félszömfű tiszt élűtte a hidat, mikó a törökök gyűttek átal rajta. Nagyon sok török éveszött ott, ahun van Zenta alatt a *Geogén-sziget*.¹⁰ A víz évitte a törököket. (*Feketető - Crna Bara*)

9. A török szultán kancsikával hajtotta körösztül Zentánál a hídon a katonáit. És leszakadt a híd és mind a Tiszába hullottak. Ű nem tutta, hogy leszakadt. Mikó mögtutta, akkó monta: "Bánom!" Innén lőtt *Bándt* neve. (*Hódegyháza - Jazovo*)

10. Van *Hódegyháza*, a mai *Jazova*. Mikó vonúttak ki a törökök, akkó történt. A török basa fiját hítták *Jozá*-nak.

---

¹⁰ *Geogén* az Eugen elferdítése. Savoyai Eugen hercegre, a győztes császári sereg fővezérére vonatkozik az elnevezés. A zentai csatárról és a zsákmány nagyságáról szemléletes leírás olvasható Bács-Bodrog vármegye II. kötetében. Szerk.: BOROVSKY SAMU. Budapest, (1909) 127-128. Röviden ismerteti Torontál vármegye monográfiája is. Szerk.: BOROVSKY SAMU. Budapest, (1911) 407.

És a fija éveszött az ütközetbe Zentánál. Az édesapja siratta, hogy "jaj Zova!" Ezér nevezték ezt *Jázovának*. (*Hódegyháza - Jazovo*)

11. Mikó a törökök itt vótak, akkó Jázovát énevezték *Jázovának*. A törökök mondogatták, "zove, zove". Még mögvannak ottan a törökök sáncai. Mikó menekültek, sáncokat csináltak ottan. (*Hódegyháza - Jazovo*)¹¹

12. Valamikó a törökök uralkodtak itt. Mindön háznál lakkott belőlük. Akkó a magyarok összebeszéltek, hogy mindön háznál pusztítsák el a törököket. Mindenütt nagy lakomát rëndöztek. Úgy beszéltek mög, hogy hajnalba, mikó háromszor kukorékol a kakas, akkó öjjék mög a török katonákat. A maradékot Zentánál nekihajtották a hídnak. Akkó egy félszömmű tűzér elütte a híd lábát. Szorították egymást a törökök, és belehajtották őket a Tiszába. Mind belepusztultak. Van ott egy sziget, azon van egy emlékmű. (*Keresztur - Krstur*)¹²

13. Zentánál vót a nagy ütközet. A magyarok lerombolták a fahidat. A törökök beleestek a vízbe. Vót, aki a ló farkát fogta, úgy úszott át a Tiszán. (*Magyarmajdány - Majdan*)

14. A zentai csatába 30 ezer török hót mög. Van ott egy sziget a Tisza közepin. Ez a *Török-sziget*. Ott mindön évbe majálist tartottak a zentaiak. Ezt a török kormány mögtutta és mögfenyögette a magyar kormányt, hogy ezön a szigeten ne tartsanak örömnepöt, mer akkó ami magyar Törökországba van eltemetve, főúr, kihányik a tengerbe. És akkó abba maradt a majális. Ezt a szigetöt beültették nyárfával.

A magyar hadsereg a város túlsó ódalán, az *Oromparton* vót. Ott vót a főhadsereg a hídfőnél. Ahogy a törökök készítették a hidat, várták, hogy építse föl. Mikó a hídfő épült, akkó a magyarok itt álltak a hídnál őrségen. Várták a törököt. Mikó a hidat ekészítették, éjfélt után két órakkó - szeptember 2-án,

---

¹¹ Adatközlőnk Hódegyházán (Jázován) élt, s csak öregkorában került Magyarmajdányra. Elbeszélése Hódegyházára vonatkozik. A kedvelt etimológizálás egyik jó példája.

¹² Az elbeszélő Kereszturon élt, ottani hagyomány.

1697-ben - mögkezdtek a támadást a magyarok. Húszezren vótak, fele magyar, fele osztrák ágyúval főszerelve. De ezek nem ide indultak, hanem Pétörváradra. De úgy gondúták, hogy a török háta mögé kerűnek, itt várták mög űket. Akkó itt má kötötték a hidat. A magyarok ezt má tutták. Ott álltak velűk szömbé, de csak kisebb sereggel.

Akkó itten, mikó a török rákészűlt a támadásra, a magyar hadsereg idegyűtt. Gyűttek a törökök a hídra. Akkó a magyarok itten rájukl Nagy lármát csaptak. Az ágyút ráirányították a közepső hídlábra, mikó a török sereg eleje a hídra ért. Őlűtték a híd lábát. Annyi vót rajta a török, hogy a híd leszakadt. Az elejét nem engedték vissza a magyarok, hátul mög biztatták a török tisztök. Akkó egymás hátán léptek ki, de sokat mög leűttötek. De nem is látták, nem hitték, hogy egymás hátán mönnek. A visszamenekűlök elé álltak a török tisztök. Curokkot parancsótak. Sokat ēvitt a víz, sok katonát ott a Tisza befenekelte. Mikó mögvirratt, mind elpusztultak. Akkó Szavojai Jenő hadserege űzöbe vötte a törököket. A törökök a Bánátba möntek, de onnan is kiűtték űket, Tömösvárbul. (*Magyarpadé - Padej*)

15. Itt van egy erdő Zentánál, Zenta és Szentmiklós¹³ között. *Vérerdőnek* híjják. Ott vót egy nagy csata. Ott vót egy bõrhíd. Ezt a hidat Őlűtték és mindõn török beleesött a vízbe. Ott vesztek, belefulladtak. (*Magyarpadé - Padej*)

16. Az én apám hallotta az öregapjátú, hogy nagy űtközet vót ott (Zentánál). Őrekesztötték a Tiszát. Mikó ũkezték a törököt szítani, egy fãlszõmű embõr ũlűtte a hidat. Így hallottam, a törökök belefulattak a Tiszába. Olyan röngeteg vót a hõttest, hogy ũrekesztötte a vizet. (*Nagykikinda - Kikinda*)

17. Meséték, hogy Zentánál van egy sziget a Tisza mellett. Az a sziget a törökõkbű lött, a hõttestõkbű. Annyi vót a halott, hogy a tetemõkõn möntek köröszttű a magyarok, köröszttű a vízen. (*Rábé - Rabe*)

18. Zentánál vót egy nagy csata, a mostani vashídnál. Van

---

¹³ Csõka és Magyarpadé között: *Tiszasszentmiklós (Ostojićevo)*.

ott egy hely, a *Vérerdő*. A török halottaktú kapta a nevét. Egy halom. Itt van mingyá Csóka és Zenta között, errű Bánátrú. A hidat élűtte egy félszömmű embör, és a törökök, ahogy möntek a magyarok után, behullottak a Tiszába. Ott van a *Parthalom*, ott temették el őket. De addig nem temették ē, még ē nem gyűtt a szultán, hogy mögnézza őket. Akkó kötötték mög a vérszerződést, hogy többet nem fog fegyvert a magyarok ellen. (*Szaján - Saján*)

IV. Török-kincs (Bánát)

1. A *Határhalomba* vót a kecske. Kű- vagy vaskecske. *Monostor-Szentmiklós*¹⁴ és Csóka határdombja ez. És ott hányódott ez a kecske. A földmívesök súlynak használták a boronára. Eccör ē- gyűttek érte. Keresték és mög is tanálták a kecskét. Báránnak is monták. Lezsavarták a nyakát, kivötték az aranyat belülle és ēvítették. (*Csóka - Čoka*)

2. Az öregök beszéték. Látták, mikó ēvítették onnat a *Határdombrul* a lādát. Valami lādát. Éccaka kiásták. Röggē látták a helyit. Abba is löhetött valami kincs. A monostoriak látták, azoktú hallották. (*Csóka - Čoka*)

3. Török hagyomány vót itt kint a határba egy nagy kecske kűbül. A törökök hagyták itt. Mindég kint maradt a határba. Az egyik a szarvát törte le, a másik a lábát, a harmadik a fejit. Úgy hányódott erre-arra.

Abba az időbe a régi öregöknek nem ez a lánchoronájuk vót, hanem a tűskös borona. Ez fából készült. Az erre való parasztok arra használták, hogy rátötték ezt a kecskét a tűskös boronára súlynak. Mikó ēvégözték a boronálást, akkó lelűkték. Otthatták például a mezsgyén, odagurigázták. Majd mikó a szomszédnak szüksége vót rá, ēgurigázta. Azt tötte föl súlynak. Akkó az mögén ott lűkte le. fs ha köllött a másiknak, akkó a másik vitte el.

Maj eccör oszt egy történetbe (esetbe) kiderűlt, hogy itt mög itt, ezön a részön létezhet egy kecske, egy kűkecske. Tele

---

¹⁴ Csókához igen közel fekvő helység. Régebbi neve *Monostor*: FÉNYES ELEK: Magyarország geographiai szótára. III. k. Pesten, 1851. 114. Később *Kanizsamonostor*: Torontál vármegye, 59.

vót a gyomra ezüsttel és arannyal. Akkó ezt főkeresték, bevitték és főörték a kecskét. Hát valóban ezüst és arannyal vót teletötve. (*Feketető - Crna Bara*)

4. Itt is hallottam, hogy ěrejtötték a kincset a törökök. De mit mondott errő a nagyapám?

A törökök ěgyüttek, hogy majd ěviszik a kecskét. Makó há-tarába vót ez. Valahun ott Nagykopács körő, a Tót Pál tanyánál. Kutat ástak és ásás közbe tanátak egy kőkecskét. Ezt a kőkecskét sehogy se tutták szétnyitni. Csakhogy összetörni nem akarták. Használták akkó a *tűsőkborondt* és arra tötték súlynak, ha görön-győs vót a föld. Mőg rátötték a *deszkaborondra*.

Eccör négy török ěgyütt Makóra. Azok mingyán a városházá-hon mőntek igényöst. Csakhogy őlég a hozzá, hogy a város vitte ki őket fijákerrel. De bekőtötték mind a négynek a szőmit. Fele-lősségre csinálták ezt a magyarok, a makai városkapitány. Mikó kiértek, kiődták a szőmüket. Akkó azok kinyitották a térképet, odamőntek a kúthon. Máshun is nézték, de nem láttak semmit. Kér-dőzték: "Nem láttak itt egy kőkutyt?" Ez a Tót Pál elárulta: "Ott van a szalmakazal mellett".

Akkó odamőntek és kértek egy pokrócot. Arra rátötték a kő-kutyát. Addig kaparták, hogy mőgtanálták rajta a kulcslikat. Csakhogy mikó mőgtanálták, kinyitották, hát tele vót arannyal. Akkó kérdőzte a török: "Ha tudta vóna, használta vóna-e a boron-nára?" "Dehogy használtam vóna!" - mondta Tót Pál.

Akkó ezők szépen összehajtották a pokrócot, főtötték a fi-jákerre. Bekőtötték a szőmüket és elmőntek. Tót Pálnak is hagy-tak valamennyi pénzt. A város az aranyat mőgfelezte és a többit ěvitték a törökök. (*Feketető - Crna Bara*)

5. ěgyüttek a kecskéjér, a *török-kecskéjér*. Ez Biodra (Beod-ra) alatt történt. Ott vót a dombon a kőkecske. Na oszt, mikó a törökök kivonútak, akkó a parasztok rátötték ezt a kőkecskét a *tűsőkborondra*. Rátötték, hogy nyomja. Eccör gyütt négy szeméj őtóval. Kizárták (kinyitották) a kecske farát, kisződték a kin-cset és otthatták a kecskét üresen. A seggelukába vót a kincs. (*Hődegyháza - Jazovo*)

6. Vót itt *Hosszúháton* egy kőből őntött kecskealak. ě vót

a föld tetején dobva. Abba az időbe vót a fogas és rátötték a fogasra, hogy nehezebb lögyön. Mikó kész vót a munka, akkó ledobták oda a födre.

Maj jó soká valamikó gyútt egy fijáker, mer sokáig használták azt a kecskét. Az a fijákerös főtötte a fijákerre és ēvitte. Hát akkó tutták mög, hogy abba péz vót. A törökök hagyták itt régön. (*Hódegyháza - Jazovo*)

7. Egy másik történetöt is hallottam a török időbe elrejtött kincsről. Monostor határába¹⁵ van egy domb. Ott tanátak egy ládát. De ott senki nem tudta, hogy mi van a dombba. Jó magos vót a domb. Hát aszonták az anyámék, hogy éccör csak gyúttek kocsik, lobogókkal. 'Tudja maga azt, mint a templomba vannak a lobogók.' És énekötek. De sēnki sē tudta, hogy mit akarnak! Az embörök dógoztak a határba. Este lött. Ezök ott lételepödtek. A nép csak azt gondöta, hogy ezök ott pihennek. Azt hitték, hogy valami búcsúsok. Énekötek, imádkoztak. Otthatták. Maj röggel továbbmönnek.

De mikó röggē mēntek dógozni, ezök mán nem vótak ott. Odamöntek mögnézni. Nézik, mán csak egy láda helyit látták. Csak azér jártak énökkel, mer azt másképpen nem tudták vóna kivönni. Hát ēbabonázták vagy mi, az anyám is monöta. Mer mikó elásták, valami élölénynek a nyakát vágják ē, valami életöt. Léáldozik elötte, mikó elásik. De ezök tudták, mer valami őseik tötték oda. Mögtudták, hogy hun van és mi van odatéve. Ezér énekötek és istentisztöletöt tartottak. Ki is bírták vönni. Évitték az aranyat, de hogy hová, nem tudja sēnki. (*Hódegyháza - Jazovo*)

8. (Török időből maradt hagyomány.) Vót itt egy kúkecske. Rátötték a boronára nehezéknek. Dobáták ide-oda. Éccör együttek érte, valaki ēvitte. Azt monöták, tele vót arannyal. Bele vót építve. Hát az itteniek is, ha tudták vóna, kivötték vóna. (*Magyarpadé - Padej*)

9. A padéji határba vót egy kúkecske. Úgy hítták, *Morotvapart*, ottan. Ezön vót egy tanya, a Précska nevű tanya. Itten

---

¹⁵ Lásd az előbbi jegyzetet.

vót egy kűbül csinált kecske. Olyan kecskeforma vót az. De az itten való népek, alighanem a spanyolok, mer laktak itt spanyolok, de kihaltak a mocsárláztul. Vót, aki emönt, vót, aki maradt.

Akkoriba a parton építkeztek, hogy jobban tudjanak halászni. A víz partján. Mer annyi vót a hal, hogy télön is halásztak. Szabadhalászat vót. Beültek a ladikba és vasvöllával szúrkálták a jeget. Addig szúrkálták, még hal nem akadt a vëlla ágára. Sokat szöttek így össze. Kétfelé vágták a halat, a fejit lëválták. Föhúzgálták madzagra. Mögsózták és kitötték száradni. Télön jó eledel vót köleskásával, kukorica-kásával. A halat lëöntötték forróvízzel.

Szóval emenekültek a spanyolok, de a szájhagyományba mögtartották, hogy ott maradt a vagyonuk. Akkó a leszármazottak elgyüttek ide. Keresték a kecskét. Ott hevert a kecske a précskal földön. Arra használták, rátötték a fogásra, hogy jobban lënyomja. Akkó ëjöttek és baltával szétverték a kecskét. De úgy beszéltek, hogy a farkát ki löhetőtt csavarni. De szétverték.

Az itteni népek nem tudták, hogy kincs van benne. A spanyolok a kecskével együtt akarták ëvinni, de nem bírták.

(Magyarpadé - Padej)

10. A becseji határba vót egy kecske kűbül. Dobáták ideoda. A fogásra rátötték súlynak. De ügön ott maradt az mindég a határba, a régi helyin. Azután majd keresték a törökök. Együtték érte. Ki is nyitották és kincs vót benne. (Nagykikinda - Kikinda)

11. régön emlögettek egy falovat. Kecskének is mondták. Tele vót arannyal. Boronatehörnek használták a népek. A csehök vagy törökök gyüttek el érte. A fejibe vót az arany. Vót neki valami csavarja. Lëcsavarták, oszt kivötték az aranyat. A nagyapám meséte, hogy ű is használta a boronára tehörnek.

A sógorasszony mög azt beszéte, hogy Kikindán szögált egy magyar embörnél. Régibe vót ez a tözeggané, azt taposták ki. Dógoztak és egy bërös-fiú mögtanáta a kincset. Kivötte és emönt. Möggazdult Kikindán. (Rdbé - Rabe)

12. Szajánba is vót egy kűkecske. Együtték azér tizenket-töbe vagy tizenháromba a csehök. Tele vót arannyal. Vót benne

Égy jó fölöntő arany, két szakajtóval (szakajtókosárral). Évítették, mer hogy azt az ű öregapjuk hatta itt valamikő. Az itteni népek tőőkboronóra használták, mer nehéz vót. Rátötték a kőkényboronára. Senki se tudta, hogy abba arany van. Csak akkő néztek nagyot, mikő együttek és évítették a pézt.

A Nagyhalmot, itt, a törökők csinálták. Összehordták a halottakat és abba temették. (Szaján - Saján)

13. A mi apánk bérős embőr vót, ű beszéte. A *Kecskellér* nevű részön egy kűből készült kecskét használtak. Ott szántotak-vetöttek, és ha valaki hengörölt, akkő rátötte. Nem vót má sē füle, sē farka, sē lába.

Később valaki együtt érte fijákerrel. Keresték ezt a kecskét. Maj ráakattak. Akkő odamöntek a kecskéhön, hátul a csavart kicsavarták és hullott ki az arany belüle. (Szaján - Saján)¹⁶

14. Halottam a múltkoriba, hogy a szajáni, a jázovai és a mokrini határnál tanáltak a dombba három koporsó aranyat. Jöttek valahunnan, odaálltak ótóval és évítették. Ez most két-három hete történt. (Szaján - Saján)¹⁷

15. Aszongyák, hogy ez a Dunyerszki Bogdán¹⁸ úgy gazdult mög, hogy kint a földön tanált egy kűkecskét. Tele vót aranyal. A törökők hagyták itt vagy a csehek. (Törökbecse - Bečej)

V. Török-tatárdulás és hódolás emléke

(Baranya - Drávaszög - Szlavónia)

1. Szegény anyám meséte a kutyafejű tatárokrul. Érabolták az asszonyokat. Álarcot viseltek, kutyaadászű álarcokat. Nagyon féltek tőlük. (Csuza - Suza)

2. A törökők éfogdosták az embereket. Dógoztattak velük, amit (amennyit) bírtak. Kikémlelték a családokat és ahun szép nő

---

¹⁶ A táji párhuzamokhoz lásd PENAVIN OLGA: Jugoszláviai magyar népmesék. ÚMNGY XVI. Budapest, 1971. No. 68. A zentai kőkecske címmel.

¹⁷ A közlés szerint 1973. januárjában.

¹⁸ Helybeli szerb gazda.

vót, éraboltság. A két vállukon kenderzsineget húztak át a bőrön és úgy kötötték egymáshoz a rabokat. (*Csusa - Susa*)

3. Itt is vót mellettünk egy falu, egy jó fél kilométerre. Akkó még földbe ásott hajlékba laktak a magyarok, és a jószág kint vót a határba. A tatárok megölték a pásztorokat és a jószág közé rajtözködve bementek a faluba. Akit megtaláltak, megölték. (*Karancs - Karanac*)

4. A tatárok így csalogatták elő a magyarokat: "Örzse gyere elő!" Ha kibújt a rejtökéből az asszony, akkó évítették a tatárok. (*Karancs - Karanac*)

5. Jöttek a kutyafejű tatárok. Bújdosott a nép, ki merre tudott. A kertünk alatt a rétet *Csörtök*nek hítták. Valamikő farkasok tanyáztak benne. Olyan nád vót ott, hogy nem hatolhattott keresztül rajta az ember. Ide menekült a nép. Maj lassan kipusztult ez a nádas. (*Laskó - Lug*)

6. Jöttek a kutyafejű tatárok, kínozták az embereket. Mindenki émenekült előlek. Valahogy maradt otthon egy és ezt az embert mögfozták a tatárok. Mihók Mózesnek hítták. Rátették a tüzes bográcsot a hasára, elevenen égették.

Lámpásokat este nem vót szabad égetni. Mikő esteledett, mindenki pucolt be az erdőbe, nádasba. E mind erdőség vót itt körül, az egész határ. De van egy út, egészen Mohácsig visz, a *Csete-völgy*. Egészen a siklósi határig. (*Laskó - Lug*)

7. Itt régen nádlás, mocsár vót. 1876-ba lett földmérve a határ. A mi földünk is abból a részből van, ami (ahonnan) fát kivágtam.

Itt vótak a törökök és a nádlásból csalogatták ki a bújdosó népet. Kiabálták: "Zsuzsika, Pannika! Mariska, Juliska! Gyertek elő, eméntek a törökök!" Így csalogatták elő őket. Eccer-kéccer előjöttek, de azután nem, míg é nem mentek. (*Laskó - Lug*)

8. Hallottam az öregektől, hogy itt nálunk is megszálltak a törökök. Tiltották a kereszttyén vallást. Karancson az egyházigondnokot megbüntették, mer belevert a templomajtóba, a szárfá-

ba egy szeget. Javította és megbüntették. (*Laskó - Lug*)¹⁹

9. A tatárokról azt hitték, hogy kutyafejűek. Így emlegették a régiek. Még nótákat is hallottam róla. Kegyetlenkettek. Leginkább úgy csinálták, hogy a falu végit felgyújtották: szaladt ki a nép és lekaszabolták. A nőket lemészárolták. (*Sepse - Kotlina*)

10. Úgy mondták, hogy jöttek a kutyafejű tatárok. Kegyetlenül gyilkolták a népet, nőket, gyermekeket. Ébújdostak előleik, de sokat kicsalogattak a rejtekből és leöldösték. (*Vörösmart - Zmajevac*)

11. A kopácsi részbe van egy rész (határrész), *Gyilkos-ér* a neve. A török sokáig uralkodott itten. Abból az időből maradt ez a név. (*Kopács - Kopačevo*)

12. A tatárokat úgy emlegették, hogy kutyafejű tatárok. Öregektől hallottam ezt a mondást: "Szántott itt má' török, tatár, mégis megmaradt a határ." (*Kopács - Kopačevo*)

13. A török elől a nép bement a nádlásba. Éfogyott az élelmük. És jött a nyár. Ezt a gyékényt, a kákát, az új nád hajtását ették. Nyersen ették. Nem mertek kibújni a nádlásból. (*Kopács - Kopačevo*)

14. Az én öregapám meséte, neki meg az apja, hogy a törökök kicsit már tudtak magyarul, és kiabáltak: "Kata, Panna! Gyertek elő, me' ementek a törökök!" Ha előgyűttek, akkó rab-szíjon ehajtották. (*Kopács - Kopačevo*)

15. Vótak a törököknek besúgói, ezek elárulták a magyarokat. Kiabáltak nekik, neviről szólították: "Éva, Panna, gyertek elő!" Ha előgyűttek, ehurcóták magukkal. (*Kopács - Kopačevo*)

16. Í mondták az öreg embörök, "kutyófejű tatárok". (*Harassti - Hrastin*)

17. Valami Dora-lány vót. Igön-igön szép lány. Érabolták a törökök. Az öregapámék mindig mondták, hogy Dorának lányát ehivték a törökök. Soh' többé nem lá'oták. (*Harassti - Hrastin*)

---

¹⁹ Könyvből olvashattak róla vagy szószékről hallhatták. Vagy lehet megmaradt emlék a szájhagyományban. A karancsi egyházi megbírságolásának esetét említi SALAMON FERENC: Magyarország a török hódítás korában. Budapest, 1885. (2. kiadás) 202-203.

18. Hállottám, ászonták, hogy mikó a mágyárok éⁱszrevették, hogy jün a török, ákkó elbútak a vízbe. Egy ná^odot vettek a szá^ojikba, s ázon kérésztül lélögöztek. Mëgvá^orták, míg ëmentek a törökök. (*Haraszi - Hrastin*)

19. Mikó jöttek á törökök, a lányok elbútak. Hát ezökné az Illyés Dorájékná vót válámi széⁱp lány. Bebút az udvári kemincéⁱbe. A török odakötötte a lová^ot a kemince mellé. Á lo^utáláⁿ ott kápá^olózott, ëfáro^lt. Á török rákiá^otott á lo^uvára, hogy "coti Dorá!" Á lány még ász hit^e, hogy áz új nevit kájába^oja. És kiszó^ult: "Itt vagyok urám!" Á török kápta és ëvitte. Í szó^ul a monda. (*Haraszi - Hrastin*)²⁰

20. Méⁱg öregányám meséⁱte, hogy jüt^ek a kutyófejű tátá^o-rok. A nő^ükét mëgböcstelenítötték. Mëg a csëcsikét kiszúrták és szö^ürt húzták belé. Ákkó sok hëlre bëmëntek. Nem kérdöztek sëmmi. Kájábá^lták: "Sá^ori, Má^ori, Klá^ori! Gyertök elö! Emmëntek a kutyófejű tátá^orok!" Áki kijútt, ász mëgböcstelenítëtték.

Mer oján vót a fejek, mint a kutyájé, azér monták, hogy kutyófejű tátá^orok. (*Kórógy - Korog*)

21. Á török louvánák, a basa louvánák Dorá vót a neve. Ákkó vót á fálubá egy széⁱp lány. Ánnák is Dorá vót a neve. Ákkó a török basá szó^ulította a lová^ot. Ákkó a lány elöbúj^t a rejtökhejrül. Á török basá főkápta, fënvette a louvára és ëvitte. (*Kórógy - Korog*)

22. Á másⁱk (történet). E, tuggyá, á török vout Kó^urógyon is. Osztán nëm vout a néipnek mit ënni. Egy anyának vout öt gyeröke. Osztán nëm vout kinyéⁱr. Emmëntek á Valkó^ura.²¹ Osztán az anyá lëfordította magáru á kebelet²², és bëmënt a szity^usba. Ász^t a szittyo^ust húzgá^otta. Tuggyá? Ász^t szëtte össze

---

²⁰ A Dóra volt állítólag ennek az Illyés családnak a ragadványneve. Az adatközlő, Illyés (Pikó) Pál szintén ehhez a családfához tartozott. Pali bácsi kitűnő informátor volt, azóta meghalt. Emlékét szeretettel őrzik e sorok írója.

²¹ A községhez közeli folyóhoz, a Valkóhoz.

²² *Kebelet*: itt női fehérvászon ruhaként értelmezhető. Vö. PENA-VIN OLGA: Szlavóniai (kórógyi) szótár. K - P (II. k.) Újvidék, 1975. 35.

és ászttát szopták a gyerkök. De a török észrevette, lészúrkátá úköt. Mind az öt gyerek, meg az anyá is mékhált. Í pusztított a török. Réⁱgi hágyomány. (*Kórógy - Korog*)

23. A nágyápántul hábtám eszt a meséⁱt a törökökrül. Mikó a török uralkodott Mágyárorszá^ogon, igön sok gyerköt kihúrcótak Törökorszá^ogbá. Mind janicsárokát neveltek belőlük.²³ Akkó egy álfödi özvegyásszonnak is évítették a fiját, szegedi básá lét. Akkó - tугyá? - mivel mágyár szá^omázású vo^ut, mágyár ászszont vett feleségül. Ákkó születött egy kis fijácskájik. Ákkó az apá és anyá mágyár dajkát fogadott a fijú melléⁱ. Ákkó ászonták neki: "Úgy vigyá^ozon a ksfijúra, hogy kerékbetörík a nyákát."

Hát éccö a ksfijúcska megbetegödött, nem túta, hogy mit csinyá^ojon neki. Dúdolgatott neki: "Csicsájá bábája. Valami kó néköm is vót ijën szé^p fijácskám. Évítte a török nágy Törökorszá^ogbá. Há elém jönⁿe, mást is megismerném: kárjá fejérjéⁱrül, fejéⁱr szömö^ücséⁱröl."

Ezök vótak a jegyeji, a fejéⁱr szömö^ücs, még a kárjá fejéⁱrje. Ákkó a básá feleséⁱge hállotá a noutát, hogy mit dánol. Ákkó odahít^ta a^z urát, a bását. "Hállgássál csak, hogy mit dánol az öreg dajká?[!]" Mikó emontá, ákkó a básá kinyittá a szá^ornyás ájtó^ut. Bemént a szobá^obá. Ráborult a dajkára. "Anyám! Éⁱdösányám! Méktálá^otálák!" Lészágát^t a magá^oru^l a káftano^ukát, megmutatta az ányának a kárjá fejéⁱrjét még a fejéⁱr szömö^ücsöt. Az ányá megismérte minygyá^rt a fiját. Í méktálá^otá a fijú az ányát, az ányá a fiját.²⁴ (*Kórógy - Korog*)

---

²³ Vö: PENAVIN OLGA: Szlavóniai... szótár, A-J (I.k.) Újvidék, 1965. *janicsár* címszó (400. l.).

²⁴ Utal erre a kórógyi szájhagyományra PENAVIN OLGA is. Szlavóniai... szótár, R-Zs (III. k.) Újvidék, 1978. *Tatár* címszóban: 153. l. A Vajdaságból (Péterréve - Petrovo) közölt történet (*A kutyafejű tatárok*) alakja egyszemű (Polyphemos) és kutyafejű emberevő szörnynek mutatja ezeket a lényeket. A fia-rabolta anyá kórógyi történetben - írja a Szlavóniai... szótárban Penavin Olga - tatár főúr gyermekét gondozza a dajka, akiről kiderül, hogy az egykor elrabolt fiát, a tatár főurat szolgálja. Kórógyi adatközlőnk, özv. Bencze Istvánné

24. Itt, a Körömcse²⁵ dombjárá, széip nágy dom^b vót ez, odájá^orták a menyecskéik még a lá^onyok tá^oncolni. Já^orták a d^oerénka^ot.²⁶ (A csápá^osnák²⁷ a nágyánnya ez a tá^onc. Já^or edé egy tá^orné. Éⁱn tá^onító^utám a d^oerénká^ot itt Ko^uro^ugyon.) A török básá még a tá^onc közepén ült piros bárson vá^onkuson. Tá^oncolták körű. Mind ász mondották a török básánák:

Ébättá bolongyá,
Száká^olás törökje,
Buggyántós törökjel
Néköd ez is jó^u!
Néköd ez is jó^u!

A török básá még örült néki. Ez törtéint Kou^orougyon, a Körömcse dombjáná^l. (Kórógy - Korog)

25. A tátárok vóták a kutyáfejtűek. Ú nyízték ki, mind a kutyá. (Szentlászló - Laslovo)

26. A tátárokra monták, hogy kutyáfejtűek. Oján árcvona^osok vót, mind a kutyánák. (Szentlászló - Laslovo)

27. A tátárok pusztították a néⁱpet. Ággyo^ovértik az emböröket. A gyermekket még sorbá állították. Azokat meg az ű gyermekjikkel verették ágyon, botokkál. (Szentlászló - Laslovo)

28. Úgy hálottám, hogy egy embör mégmenekült. Kimént a mo-csárba, és ott éⁱlt há^orom éⁱvig má^ordá^ortója^oson. Ákkó onán visszakerült és ott csinyáolt gunyhó^ut. Azután jöttek ide több felől. A tátárjárás idéjébe törtéint. Éⁿ úgy hálotám á^opámtul, hogy mink Hercegszölősrül szá^ormaztunk ide. (Szentlászló - Laslovo)

29. Itt a környék a töröké vót: Bájáfálvá, Győrfálvá, Újfálvá.

Borka Mária 72 éves - elbeszélésében török basa szerepel. E történet balladai változatai megtalálhatók a bánáti (torontáli) és a Szeged-táji területen, de ismeretese az ország távolabbi vidékei. Hazai variánsait közreadta, külföldi párhuzamaira és középkori eredetére rámutatott VARGYAS LAJOS nagy monográfiájában - A magyar népballada és Európa. II. k. Budapest, 1976. No. 42. 365-378.

²⁵ Hajdan a falu közepén, most a szélén található.

²⁶ "Vasárnap ebéd után a templom előtt a dombon az utca közepén, a porban járták a fiatalok körbe-körbe..." PENAVIN OLGA: Szlavóniai... szótár, I. k. *derenka* címszó: 142.

²⁷ Újabb táncfajta.

Ez kívül ősik a kües út bál felére. Újfálu Eszék felé ősik. Ezöket a tatárok pusztították ē. (*Szentlászló - Laslovo*)

30. Mit mond a szájhagyomány?²⁸ A szlavóniai falvakban csak pár ház (település) volt. A falvakat úgy őrizték a törököktől, hogy minden faluban volt egy úgynevezett *füstös-ember*. Ez a falvak egy-egy megbízható embere volt és vigyázott a *törökjárásra*, *török-kóborlásra*. Ha észrevette, hogy közelednek, ha észrevette, hogy a szomszéd faluban *nehéz füst* (sűrű füst) emelkedett fel, szóval, ha látott valahol füstöt, akkor ő is meggyújtotta a füstöt. A zombékot leöntötték szurokkal és az még jobban füstölt. Kevés volt akkoriban a járható út. A füst láttán a határban kint dolgozó emberek tudták, hogy valamerről közelednek a törökök. Ekkor mindenki iparkodott a legközelebbi csónakhoz és behúzódtak a mocsárba. Ilyenkor a törökök kirabolták és felgyújtották a falvakat. Akkor még olyan szigetecskéken laktak a mocsárban, amelyekhez a bejárást a törökök nem ismerték. (*Szentlászló - Laslovo*).

31. Haraszti hagyomány a tatárokról, hogy egy kóbor tatár csapat befordult oda a faluba. Persze a lakosok elbújdokoltak. Egy Debóra nevű lány azonban nem tudott hova bújni. Bebújt a sütőkemencébe.

A tatárok mentek házról házra vizsgálni, hogy kit találnának meg. Az egyik tatár lova megbotlott a ház előtt lévő árokban. Erre a tatár rákiáltott a lóra: "Ne, te Dóra! Ne!" Biztos így hívták a lovat is. Erre a kemencébe bújt Dóra azt hitte, hogy őt hívják a hozzátartozók. Előbújt a kemencéből. A tatárok megfogták és elhurcolták. (*Szentlászló - Laslovo*)

V. Harc a törökkel

(Baranya - Drávaszög - Szlavónia)

1. A falu és a vasút között, a falutól dél felé 500 m-re van a *Csatár-dűlő*. Úgy hallottam, hogy a kövesút melletti házsor helyén és a Vörösmart felé eső irányba partba vájt pincék vótak.

---

²⁸ DÖME DEZSŐ (73. é.), Kórógy és a szlavóniai nép kitűnő ismerője mondotta el. Ehhez tudni kell, hogy Döme Dezső a népből autodidakta módon írói szintre emelkedett szentlászlói lakosként beszélt a történelmi szájhagyomány tanulságáról. Egyébként írásai jelentek meg a Magyar Képes-Újságban; e sorok írójának szíves segítője volt, amiért itt is köszönetem fejezem ki.

Abba laktak a törökök. Itt csatároztak a törökökkel, a *Csatár-dűlő* helyén, és erről nevezték el. (*Csusa - Susa*)

2. A *Seregés-hegy* északi nyúlványa a *Begovdo*. A Begovác arról nevezetes, hogy ott vótak a török bégek sátorjai. (*Karanos - Karanac*)

3. Vörösmarton van a *Csatár-dűlő*, ottani határrészen. (*Sepse - Kotlina*)

4. A *Számér-szúrdok*²⁹ onnan kapta a nevét, hogy ottan szorították neki a törököket. Vörösmart határához tartozik, annak egyik része. Menekültek. Oda szorították be őket. A törökök kitörttek és ahun mentek Vörösmart felé, azt az utat nevezték el *Törökútnak*. (*Sepse - Kotlina*)

5. Bodolya és Hercegmárok³⁰ között található a *Csobogdt* nevű hely. Egy nádas hely. Mikó a magyarok szorították a törököket, az őrség figyelte őket. Mondták: "Figyeljétek! Csobog át!" Gyűtt a török Mohács felől. Később *Csiba bég* erdőszlak lett. (*Sepse - Kotlina*)

6. Izsépen, Mohács felé, ottan van egy templom. *Pétertemplom*-nak hívják. Sokac község ez az Izsép. Ottan a magyar huszárok mögforogatták a lovak patkóját. A törökök úgy gondolták, hogy emöntek Magyarországra felé. Közbe a magyarok meg itt maradtak a hegyoldalban. Háttá támadták a törököket és mind belefújtozatták az izségi Dunába. (*Vörösmart - Zmajevac*)

7. Ahogy gyűn az út Eszékrű, *Böllénél*³¹, a *Csingilingi-csárdánál* látni lehet egy régi híd helyét. Ott vót az a híd, amit Zrínyi Miklós fölégetett.³² Ezárta az utat, hogy a török ne tuggyon átgyűnni a Dráván. (*Kopács - Kopačevo*)

8. Arról is van szájhagyomány, hogy Harasztiban a törökök elfogtak egy embert. Nem tudott időben megszökni előlük. A török-

---

²⁹ Szórvány-településű hely.

³⁰ Mindkettő német településű község a múlt században. Az utóbbi neve *Német-Márok* volt Baranya megyében. FÉNYES ELEK: Magyarország geographiai szótára, I. k. 141. és III. k. 70.

³¹ *Bellyénél (Bilje)*.

³² 1664-ben.

kök arra kényszerítették, hogy a gázlókön át vezesse be őket a régi Harasztiba. A régi Harashti nagy dombon épült, de akkorigiban még kisebb település volt.

Ez az ember azután vezetgette őket, a törökök lóháton utána. Na és azután egy bajos helyen, mikor úgy gondolta, hogy a törökök már nem tudnak visszatérni, akkor a gázló mellett lévő mély vízbe vetette magát és eltűnt a törökök szeme elől. A törökök mind ott pusztultak el az ingoványban.

Ezt az esetet Lászlón is és Harasztiban is tudták. Úgy emlegették, hogy Harasztiban történt.

Egy másik hagyományra alapozva hihető, hogy megtette ezt az a bátor ember, mert akkoriban nagyon gyakorlottak voltak a víz alatti rejtőzködésben és huzamosabb tartózkodásban. Többször megtörtént, hogy egyeseket vagy többeket annyira megleptek odakint a határban a törökök, hogy nem tudtak csónakon elmenekülni. Ezek az emberek a legközelebb eső mélyebb mocsárba (vízbe) vetették magukat. Leúsztak a víz alá és megkapaszkodtak a vízinyóvények gyökereiben. Hosszú nádszálon szívták a levegőt. Mindaddig a víz alatt maradtak, míg a veszély el nem múlt. (*Szentlászló - Lašlavo*)³³

VII. Török építmények és tárgyak hagyománya

(Baranya - Drávaszög - Szlavónia)

1. Van itt egy hegygerinc, ide 2 km. Végigvonul Pélmonostortul a Dunántúlra. Kb. harminc km hosszú. Ez a *Török-út*. Olyan magaslati nyúlvány; maradvány a neve a török-időből. Ezek a hegyeken különböző dűlőelnevezések vannak: *Nagy-hegy*, *Világos-vár* és *Seregés*. A *Nagy-hegy* arrul nevezetes, hogy ott vótak a török nagyurak sátrai. A *Világos-vár* közepén, a falunk fölötti hegyen van. Török vár vót ott. Világosra vót meszelve. Azt mondják, hogy a szultán vára vót. *Seregés*en táborozott a török sereg. (*Karancs - Karanac*)

2. Akkoriba nem vótak házak. A falu alatt, a földpart alatt, ahun most a téglagyár van, ott építették a törökök az utat Eszék-

---

³³ DÖME DEZSŐ közlése (ld. 28. sz. jegyzetet).

re. A karancsiak az örökös török-félelembe bekötöztek 3-4 km-re a Duna felé. Építtek az erdőségbe. Ezen a tájon most is láccik a földkunyhók helye, ma is *Faluhely* a neve. (*Karancs - Karanac*)

3. Ezt a szőlősi (hercegszőlősi) templomot a törökök építették. Úgy hallottam, hogy a dályoki templomot is. Ennek a templomnak az északi oldalát sohasem meszelték be, azért, hogy emlékezetes legyen, mer a törökök építették. (*Karancs - Karanac*)

4. Itt a templom török építmény vót. Alatta pince van, kerek likak. Innen a harmadik ház, állítólag egy lik van ott a földbe.³⁴ De nem nagyon mertek belemenni. Mécsessel mentek bele és a mécses elfulladt. Búvóhely vót ez: egyik oldalon bementek, a másik oldalon kimentek. (*Laskó - Lug*)

5. Úgy hallottam az öregektől, hogy ezt a templomot a törökök építették. Alatta van egy lik. A török időbe nyúlik az eredete. Próbáltak már abba bemenni, de elalszik benne a lámpa.

Úgy hallottam, hogy a bellyei vár alatt is vót lik. Aszonták, hogy Pécsig vezet. A bellyei várat is a törökök építették.

Az itteni templom alatt azért keresték a likat, mer asz gondolták, hogy arany van ott. Mer sírokat hittek benne. (*Laskó - Lug*)

6. A templom alól vezetett egy pince-alagút. A török időből maradt. Valami vót ott, mer sok csontvázat tanáltak. Olyan 10-12 éves vótam, mikor ez a (mostani) paplak épült. Ha jól tudom, az ipam is gondnok vót meg Angyal Imre bácsi. Ők emlegették.

Mikor a régi paplakot szétbontották, akkor annyi csontot tanáltak ott, hogy az borzasztól Vinci vót a tiszteletes. Vót öt lánya, és a lányok emberi koponyákba ültették a muskátlit.

Ide, a mi irányunkba, a déli végét bontották el. Találtak egy bóthajtást. Olyan vót, mint egy rendes pince. Azt kibontották. Benne találtak egy méteres nagyságu követ. Úgy nézett ki, mint améket elfürészelték. Mint gyerekek sokat ugráltunk rajta. Emlékszem, annyi csontot tanáltak ott! (*Laskó - Lug*)

7. A török királynak vót itt egy kútja. De akkora, hogy a mi falunk egy része beleférne. *Kirdly-kútja*. Máig így nevezik.

---

³⁴ Az adatközlő a templomhoz közeli részen jelölte meg a helyet.

Ott táborozott a török király.

Itt, az udvar végibe, ez a vógy meg a *Csete-vőgye*. Elmegy a Siklős-vár alá. Csete vezér lakóhelye vót ez, egy török vezéré. (*Laskó - Lug*)

8. Erre Dárda felé eső dülőbe, a *Boroszló alján* van a *Királdly-kút*. Most állami birtok. Hallottam az öregektől, hogy azelőtt erdőség vót arra körös-körül. Cserfaerdő. Hatalmas kútnak mondták. A legnagyobb nyárba is olyan víz vót benne, hogy lovat úsztattak benne. Odajárt a környék itatni. Egy nagy gödör-kút vót az. Valamék király ott itatta meg a lovát, valami *János királyt* emlegettek. Valahová ment a csapatjával és megálltak a *Királdly-kútnál*. (*Laskó - Lug*)

9. Valamikó aj is megtörtént, a török-időbe. A törököknek napórájuk vót, ahho igazodtak. Arra ment egy keresztyén, ilyen mifajtánk, és elvesztette az óráját. Persze akkó még nagyobb órák vótak. Belesett a porba. A törökök megtanálták. Látták, hogy mozog. Összecsődítették a népet és nekiálltak! Verték karóval, ki mivell Mer aszonták, hogy a sátán az. "Az ördög begyűtt a falubal" (*Laskó - Lug*)

10. Főnt, itt a határon, *Kiskőhegytől* Pélmonostorig vezet egy út. Ennek a neve *Török-út*. Azon vonultak a törökök. (*Vörösmart - Zmajevac*)

11. Itt laktak valamikor a törökök. Harc is vót ezön a helyön. A falu határában, a harmadik dülőbe van egy hegy. *Bölle* (Bellye), Dárda és *Daróc* (Várdaróc) között. *Cseredomb* a neve.

Valamikó az én mostohaapám és annak a bátyja beleástak abba a dombba. Haladtak úgy 3-4 méterre. Onnan beton vót, nem tudtak tovább menni. Be akartak menni a *Török-várba*, mer török vár vót ott a régi időbe. Ott van a még most is. A domb tetején teremékeny föld, azon szőlő terem. (*Várdaróc - Vardarac*)

12. Innet valahunnet a rét széléből vezetett az alagút Bellyének. A *bellyei várba* vitt ez az út. A vár most is megvan. A törökök építették ki az alagutat is. Valószínű, hogy ezön közlekedtek. (*Kopács - Kopačevo*)

13. Én árá emlékszők, hogy Brátyó János bácsi két kárdarábot és csérépéket száontott ki. Azon a hejen vót a *törökök vára*. Észt emlegetik legjobban. (*Haraszt - Hrastin*)

14. Itt eszt a templomot a török templom hejére építették. Így mondták, hogy a Várhejéből alágút vezetött a templomho. Biztos, a törökök még máig használták. (Szentlászló - László)

15. Vót nekünk a toronyba egy régi harang. Ász monták, hogy e török-hagyomány. A 14-es háborubá évítették. (Szentlászló - László)

16. A Valkónál vót itt egy vár. Azé hívják mást Várhejnek. Mást fürdő vón ott. Onán vezetött alágút az itteni templomho. Száz-kétszáz meterre vón a templomtól az a hej. A törökökhöz tartozott. (Szentlászló - László)

17. Valamikő török-vár vót itt. Éfoglálták a kösséget. Körül-körül mindönütt víz-víz. A török ettől iszonyodott. Ere vót Györgyfalu és Újfalu. Esz mind épusztították. Ákkő még pogány vót a nélp és a katólikus hitöt váoláosztották. Montá a török: - Kátálikus? Ász nem! Ném engöttek. Ákkő lettek reformátusok. (Szentlászló - László)

18. A Vukán körösztt vót egy alágút. Ide a templomig vezetött. Ászongyák, hogy ász a törökök hágyták. (Szentlászló - László)

VIII. Török-kincs (Baranya - Drávaszög - Szlavónia)

1. Fazekas Sándor Darócon (Várdarócon) ásta a fundamentomot és tanált egy fazék aranyat. Katlanba vót, nem is fazékba. Mikő tötték oda? Nem lehet tunni. Dugdosták a török-időbe, az ellenségtől. De Fazekas ebből gazdagodott még. (Laskó - Lug)³⁵

2. Szekszárdi is tanált kincsből gazdagodott még. Darócon (Várdarócon). Édugták a háborús időkhöz, rejtegették a törököktől, rossz emberektől, ellenségtől.

Hát úgy történt, hogy mentek fát kivájni. Délután vót mán. Szekszárdi észrevött valamit. Ászongya: "Hé! Menjünk má haza! Maj reggelre kidüli!" Éküdte az embereket. Hazamentek. Ő még a feleségével kivette a fazekat. Tele vót aranyakkal. Hazavitték. Abbul gazdagodott meg. (Laskó - Lug)

---

³⁵ Férhuzamként ld. a laskói templom alatt gyanított kincs hagyományát: VII/5. az. laskói elbeszélésben olvashatókat.

3. Itt a szomszéd kösségbe, Darócon (Várdaróc) egy nagy követ hattak a törökök. Szántotta a földet az egyik embőr, egy özögény embőr. Szakszárdi Ferencnek hítták. Szántás közbe tanálta meg azt a követ. Tele vót kinccsel, mindönféle arannyal. Gazdag embőr lett belőle. És azt a helyet, ahun mögtanálta, *Aranyos-vüögynék* is nevezték. (*Laskó - Lug*)

4. Má régen hallottam, még fijatal koromba. Ezön a környéken emlögötték, hogy vót egy kúkecske. Mindenki vitte a boronára nehezéknek. Na és rátötték a boronára. Eccer maj gyüött egy török. Fönyitotta a kúkecskét. Kivette belőle az aranyakat és ē-vitte. (*Laskó - Lug*)

5. Beszälték, hogy hagyta itt a törökök egy kecskét, egy kúkecskét. Ide-oda dobálták a szántóföldön. Nyomatéknak használták boronáláskor. Maj eccü gyüött egy török, térképen állapította mög a kúkecske hejét. Ott a *Kirdly-kútja* táján vót megjelölve. Meg is tanálta. Fönyitotta és kivitte belülle az aranyakat. Hogy igaz vót vagy nem? Nem tudom. (*Laskó - Lug*)

6. Az én barátomé lett egy darab föld a bezdányi határba. Azon a területen van a *Zödhalom-dülő*. Ez a neve. Valamikó a törökök úgy temetkeztek, hogy összehordták a földet és domb lett belülle. Azt beszälték, hogy a sapkájukkal hordták össze.

Ettül a temetkezéstül arrébb, a második dülőbe, annak a végin tanáltak egy másfél méter magos és 40 centi széles kőoszlopot. Hun az egyik dülőbe, hun a másikba vitték. Rátették a boronára súlynak. De azér mindég visszakerült a régi helyire.

Eccü úgy értesült a barátom, hogy gyüött valahonnét egy török. Bement a városházára, engedélyt kért, hogy megnézze azt a kőoszlopot. Meg is engedték neki. Kibontotta, és belül bársonnyal vót bélelve. A török hozta magával a kulcsot és kinyitotta. Arany vót benne. A város is részesült belőle valamennyit. Pergámenvászony-írás vót abba a rejtekbe. A bezdányiak beszälték, azoktú hallottam. (*Sepse - Kotlina*)

7. Apám Bezdánybul származott. Ott hallotta, hogy a *Zödhalomnál* vót egy kúbül-kecske. Az emberek mindég rádobták a *fogasra*. A vége a lött, hogy valami idegeny embőr ēgyüött. Kúccsal kinyitotta és elvitte belőle az aranyat.

Eszt a kűkecskét a törökök hagyták itt. A Ződhalmot is a törökök hordták össze. Olyan dörömböt (dombot) csináltak. (Vörösmart - Zmajevac)

8. Ezt az én szülémtől hallottam, apámtól. Neki az apósa mesélte. Az öreg Virág bácsi mőnt az úton. Találkozott a törökkel. Széjjelnézni gyűtt vagy mi. Erre járt. Asz monta az idegeny, hogy itt a tőtésnél, a part alatt, a Szúrdok alatt van egy vájat, egy földjárás. Állítólag ott vóna elásva egy aranyhintó. Ott a cserfa tövinél. Ha valaki keresi, ott mögtanálja. A törökök hagyták itt.

Igy mondta a török. De nem most törtint ez, több mint száz évvel ezelőt. (Vörösmart - Zmajevac)

9. Azt is hallottam, hogy vót ere egy kűbül faragott kecske-forma. Ott hányolódott a határba itt is, ott is. Mikó száraz vót a föld, akkó rátötték a fogasra súlynak. Sok éven köröszttül egyik földrül a másakra került. De olyan kemény vót ez a kő, hogy nem törött el.

Egy alkalommal gyűtt egy idegeny embör a kösségbe. Érdeklődött, hogy nem láttak-i egy ilyen kűbül faragott alakot. Monták a népek, hogy igön, láttak. Mögmutatták, hun van. Kint a határba mögtanálja. Mög is tanálta. Valami rugó által kinyilott ez a kecske. Tele vót arannyal. Akkó bámulták a népök, hogy milyen számárságot csináltak, hogy nem törték széjjel. (Kopács - Kopačevo)

10. Vót egy olyanforma, mint a kecske, mint a birka. Olyan cementbül vagy mibül vót. Mindenki, aki szántani ment, odavitte. Szántás után rátette a boronára. Avval nyomták le, hogy a borona jól aprózza le a földet.

Eccö jött egy török. Kérdezte, hogy hun van ez a kecske. Megmutatták neki. Meg is tanálta. Akkó elővett egy kúcsot. Beletette a seggibe, kinyitotta. Kétfelé nyilott. Kivette a pénzt belöle és ément vele. (Várdaróc - Vardarac)

11. Ász hálátám, hogy kincsököt hátták itt a törökök. Vóták, akik hozzákezdték ásni. Itt vót ázaknak a földik. Áz annyá mágyár, áz ápjá horvát. Hálották, hogy kincsök vännák érejtve. Ástak, de ásztán ábáhatták. (Harasztí - Hrastin)

12. Itt van Hárásztiba egy nagy domb. Ász moúnták, hogy a Törökök várá. Egy ember bevájt aláttá. Két hóúnapig is ájta

(vájta). Ászongya: "So^uk kincs van ott." De nem tánáták még a kincset. A *Gràdàc-dombon* ván éj vár. Válamikó gyönyörű szőlők vó^utak ott. Víz ván körül rájtá. Ládikon kell oda bémenni (*Harashti - Hrastin*)

13. Itt vót az anyáji nagyapá^umnák földi. Huszonkettő^übe hált meg, 82 éⁱves korábá. Oszta - tугyá - oján embör vót, hogy mindíg az áranyát kereste.

Vót neki ojaⁿ furó^uja, oján méⁱj. Mindíg emént kára^ocsony estéⁱn, hogy hon csápó^udik fön a kéⁱk lá^ong. Mer ahol a kéⁱk lá^ong fencsapó^udik, ott árany van. Osz ákkó ű sohá sē nēm éⁱvett kára^ocsony bē^ovēdjén.³⁶ Kimént lesni, hogy hun lész a lá^ong.

Ákko hálottá az öregemböröktől, hogy *Fáluhejt*, ahun réigön Ko^uro^ugy vót, sok árany van. Ákkó kiment kára^ocsony estéⁱn és vá^orta a lá^ongát. Még is talá^otá ász az üstöt, amibe vót az árany. Mikó májnēm egéⁱszén kijá^ostá, ászondi: "És fijam! Jút az a nagy fekete kándurmácská. Kérésztül ugrot^ta ász a hejet, ahun az üst lē vót ásvá. Ákkó ojaⁿ nagy csörgés-csátogás vót, minthá nagy mennydörgéⁱs lētt vó^una. Fijajim! Az ördög vót az a mácská! Árá háttá a török a kincsöt. Mer a török ástá ē, mi^kó mēnték ki. Árá az ördög^{re} háttá."

Áz éⁱn ápó^ukám nem talá^otá még a kincsöt. (*Kórógy - Korog*)³⁷

³⁶ Karácsony előtti este, karácsony vigiliáján.

³⁷ Adatközlőink (1973-ban): *Csóka (Čoka)*: Banka Lajosné Vrábel Mária 90 é. I/1, 2, 3; II/2. - Đatko Sredo 72 é. III/3. - Fehér Kálmán 63 é. IV/1. - Szűcs Ferenc 74 é. IV/1., 2. - Szűcs Ferencné Czeglédi Mária 74 é. III/1, IV/1. *Egyházaskér (Vrbica)*: Varga József 74 é. III/4. *Feketetó (Fekete-mocsár - Crna Bara)*: Szilveri József 73 é. III/7, IV/3. - Zubreczki István 75 é. II/1, III/5, 6, IV/4. - Vitéz Péter 75 é. III/8. *Hódegyháza (Jászova-Jázovo)*: Bátori Mihályné Kocsis Mária 73 é. IV/6, 7. - Szabó István 53 é. IV/5. Szabó József 81 é. I/4, II/2, III/10. - Szabó Józsefné Süli Erzsébet 81 é. II/2, III/9. - Ung Mihály 79 é. III/11. *Keresztúr (Krstur)*: Ördög Antal 78 é. I/5, III/12. *Magyarmajdány (Majdan)*: Madarász István 94 é. III/13. *Magyarpadé (Padej)*: Nagy Jakab 90 é. I/6, III/14, IV/9. - Pintér Istvánné Keszék Ilona 72 é. I/7, II/3, III/15, IV/8. *Nagykikinda (Kikinda)*: Hosszusdi János 85 é. IV/10. - Kerekes József 62 é. II/4. - Tóth György 53 é. I/8, III/16. *Rábé (Rabe)*: Ágoston János 62 é. I/9, III/17, IV/11. *Szaján (Sajan)*: Mester Mihály 75 é. I/10, III/18, IV/12, 14. - Móra Lajos 75 é. IV/13. - Móra Lajosné Fehér Vera 65 é. I/11. *Törökbecse (Bečej)*: Kocsis András 75 é.

* * * * *

A fölsorolás végére értünk. Megjegyzendő, hogy kötetnyi folklór-gyűjtésből emeltük ki közleményünk adatait, más mon-dák, mesék és hiedelmek társaságából. A kettős táji csoportosítást (Bánát és Baranya-Drávaszög-Szlavónia) a területi távolság, vala-mint a hódoltság után új otthont teremtő magyar lakosság származási összetétele indokolta. A XVIII. századi, s részben a XIX. század-eleji betelepítés³⁸ után az alapvető hasonlóság ellenére a szájhagyományban is számolnunk kell bizonyos eltérésekkel. A bara-nyai-drávaszögi-szlavóniai magyarság alaprétege úgy-ahogy átvé-szelte az emberöltőkre nyúló hódoltságot. A bánáti részen viszont a török kiszorítása után létrehozott katonai védővonal teljesen megváltoztatta a demográfiai képet.³⁹

Az adatokból kiviláglik, hogy a Bánátban jobban hajlanak a sztereotíp képzetekre, de pl. a zentai csata (1697) emlékeinél érezni lehet a mondainspiráló effektus fokozottabb jelenlétét,

---

II/5, IV/15 - Nagy József 73 é. II/15. - Ördög Boldizsár 86 é. I/12.

A Baranya-Drávaszög-Szlavónia községeiben: Csuza (Suza): Nikolics Péter V/1, 2, VI/1. Karancs (Karanac): Id. Ján Mártonné Bóli Mária 73 é. V/4. - Ifj. Ján Márton 58 é. VI/2, VII/1, 2. - Gyulai Ferenc 78 é. V/3, VII/3. Laskó (Lug): Kőgyesi János 72 é. V/6, 7, VII/4, 7, 9, VIII/3. - Kőgyesi Jánosné Vigh Julianna 65 é. V/6. - Pete Sándor 79 é. V/5, 8, VII/6, 8, VIII/5. - Schneider János 72 é. VII/5, VIII/1, 2, 4. Sepse (Kotlina): Vincze Sándor 64 é. V/9, VI/3, 4, 5, VIII/6. Vörösmart (Zmajevac): Kovács Fe-rencné Vincze Éva 79 é. V/11, VII/10, VIII/7, 8. - Tibor János 68 é. VI/6. Kopács (Kopačevo): Baka János 80 é. V/11. - Czövek János 70 é. V/14, VI/7. - Czövek Jánosné Borbély Julianna kb. 65 é. V/12. - Farkas János 74 é. V/12, 13, 15, VII/12, VIII/9. Várdaróc (Vardarac): Botos József 78 é. VII/11, VIII/10. Ha-raszt (Hrastin): Illyés (Pikó) Pál 71 é. V/18, 19, VII/13, VIII/11. Milanovics Mihályné Ferencz Éva 73 é. V/16, 17, VIII/12. Kórógy (Korog): Varga Dávid 87 é. V/20. - Özv. Bencze Istvánné Borka Mária 72 é. V/21, 22, 23, 24, VIII/13. Szentlászló (Laslo-vo): Baronyi János 79 é. V/27, 28, 29, VII/14. - Dezső Mihály 79 é. V/25, VII/17. - Markó Illés 79 é. VII/15, 18. - Palizs János 78 é. V/26, VII/16.

³⁸Ld. *Bács-Bodrog vármegye, Temes vármegye és Torontál vármegye* említett kötetét. A népköltészetre vonatkozóan útbaigazítól ld. PENAVIN OLGA: Jugoszláviai magyar népmesék, bevezető: 6-8.

³⁹Lásd az előbbi jegyzetben említett monográfiákat.

az emlékezés elevenségét. A baranyai-drávaszögi-szlavóniai oldalon szintén körbejárnak a megkövült hiedelem- és mondamotívumok, mégis erősebb hajszalgyökerekkel kötődnek a szülőföld történelméhez. További fontos feladat a bácskai magyar történelmi érdekű szájhagyomány gyűjtése, földtérképezése, amely a török és tatár emlékhagyomány táji sajátosságainak jobb megfogalmazásához segíthet.

Közleményünkre, a hozzátehető publikált adalékokra és eddigi tapasztalatokra támaszkodva a következőkben foglalhatjuk össze a fontosabb tanulságokat.

1. A monda forrása a valóságos élmény, továbbá a hagyomány (hallomás) és a képzelet. A szűkebb lakóhelyhez (falu, város és határa), a tágabb szülőföldről (Bánát, Baranya-Drávaszög-Szlavónia) kötődik. Ezen belül természetes képződményekhez (hegy-völgy, domb, folyó, erdő, dűlőút stb.) vagy mesterséges építményekhez (út, híd, kút, vár, templom stb.) kapcsolódik. Mint elbeszélés az egyszerű (prózai) közlés és a költészet felé törekvő tartalmi-formai immanencia törvényeinek engedelmeskedik. Alapvető vonása a tényközlés és magyarázat, még akkor is, ha az elbeszélő már kételkedik a hagyomány igazában. Jól látható, hogy milyen könnyen születnek a fikciók, s milyen könnyen veszi szájára a nép a történelmi leírások megkapó mozzanatait. A szűkebb földrajzi (falu és határa) mérethez szokott elbeszélő azzal árulja el és igazolja önmagát, hogy példáit a környező világhoz köti. A másik szembevető vonás, hogy forrásokra (elődök, tekintélyt élvező tapasztalt emberek, családtagok, rokonok és olvasmányok) hivatkozik. Ha messzebbre tekint, akkor a hallomás ("azt hallottam, hogy...") támogatja mondandóját. Ebben az esetben, különösen akkor, ha térben és időben távolabbi eseményekre vagy személyekre vonatkozik, nagyobb a "tévedés" lehetősége, s vele párhuzamosan tágabb lehetőséget kap a fantázia. Ezt azonban csak a jól tájékozott kutató (kívülálló) veszi észre. Ezek számát szaporítják mindazok, akik iskolai tanulmányokra és olvasmányokra támaszkodnak, s azt tekintik mérvadónak, hitelesnek. A szájhagyomány folyamata azonban így sem akad meg.

A népmonda - némi túlzással - mindenki műfaja. A mikrotársadalmakban, a szájhagyományozó közösségekben a szavahihető i-

dős nemzedékek tanúságtétele. De a fikcióra, az etimologizálásra és a különös (megkapó) cselekmény-, ill. eseményepizódokra, valamint a rendkívüli emberi teljesítményekre irányuló állandó érdeklődés és érzékenység tápot ad a képzeletnek, s vele a költészet születésének. A jó elbeszélő bátrabban szövö elöadásába a mesei elemeket, így akarva-akaratlanul növeli a történet érdekességét. A fantázia más úton is érvényesül. A néphagyomány hatalmas folyamában mindig kéznél vannak a megrögzött hiedelmek, amelyek egyeseknek jelenthetnek valóságot, másoknak felidézésre alkalmas szóbeszédet vagy így-úgy magyarázható régiséget. Akárhogy nézzük, a hiedelmi képzetek puszta létükben rejtélyek, s mint ilyenek, kivonják magukat a racionális ellenőrzés köréből. A szájhagyomány becsülésére nevelődött és reája utalt nemzedékek súlyban és minőségben változatos hiedelmeket ismernek, s természetesen, hogy a megítélésben számos árnyalatot képviselnek. A hiedelmek tehát serkentik a fikciókat, bő alkalmat nyújtanak a magyarázatra, mert nehezen pattintható föl a titkuk. Megbélyegezni, kritizálni, megtagadni egyszerűbb, de rációval fölélbe kerelkedni nehéz. Ahhoz tudós készültséggel foghatnának. A hagyományon belül körbejáró okoskodás újabb naivságokat szülhet és táplálhat. Ez és sok más forrása van a népmondának. Külön lapra tartozik az ún. hiedelem-mondák megítélése, amelyek a képzelet szárnyán járó bűvös lényeket állítják elénk. A történelmi tárgyú monda és hagyomány abban mutat szemellátható eltérést, hogy a különböző származású és ihletésű szájhagyományt a történelmi emlékezésnek rendeli alá. Megfordítva úgy mondhatjuk, hogy a történelmi esemény-hely-személy alkalmat ad bizonyos hiedelmek, fikciók és ismeretek kifejezésére, megfogalmazására. Ilyenképpen foghatjuk föl a közölt hagyományokat, s mint korábban, most is hangsúlyozzuk, összetett (históriai - költészeti - hiedelmi) forrásból eredő és sajátos műfaji törvénynek engedelmeskedő szájhagyományról van szó.⁴⁰

---

⁴⁰ A népmonda (Valóságélmény - hagyomány - költészet) c. kandidátusi értekezésben (1967) részletesen kifejtettük.

Szövegeink fényt vetnek a monda, "mindenki műfaja" eleven-
ségére, változatosságára. A megszorítás annyi, hogy elsősorban
a mai legidősebb generációra vonatkoztatható. Korunk szemlélet-
változása gyöngíti közösségi érvényüket. Magyarán: sekélyül a
népmonda forrása, gyöngül közösségi funkciója. Szembetűnő pl. az
elbeszélések redukálása, szürkülése. Másrészt sohasem kicsinyel-
hető le az adatközlők elbeszélő tehetsége. Sok múlik rajta. Akár-
hogy nézzük, a mondagyűjtő jól teszi, ha kivonja magát a népme-
sékből sugárzó költői búvkörből. Azzal a monda nem tud verseny-
re kelni. De észre kell vennünk az apró költői mocsákat is, a
kalászkodat kévébe kell kötnünk. Mi jön felszínre a történelmi
szájhagyományban? A névtelenek sok-sok apró vallomása, panasza,
múltunk megannyi emléke. Szinte hihetetlen, hogy a temérdek meg-
megpróbáltatás és egyszer-másszor következő fellélegzés emléke
úgy elmerült a feledésbe. Miért? A válasz egyszerű. A történelem
végtelen folyamában új meg új események váltják egymást, s ezek-
ről szüntelen szövődnek az elbeszélések. A régi toposok, hiedelmi
és elbeszélői motívumok új relációba kerülnek. Miként az írott
történelem lapjai fakulnak, úgy sárgulnak és peregnek le a hagyó-
mány lombjáról az öreg levelek. Avar rakódik le, televény humusz
lesz belőle, újabb hagyomány termékeny talaja. Az emlékezet ápol-
ja, neveli az új hajtásokat. A történetbűvár rendbe rakott írás-
csomókhoz, könyvekbe írott emlékezésekhez nyúl. A folklorista a
nép emléktárát szolgáltatja meg. S íme, fölmerülnek az egykori é-
let-halál küzdelem emlékei. A szájhagyomány sajátos törvényei mó-
dot adtak és adnak arra, hogy a különböző korú emlékek rögződje-
nek. Ez a megkötés és elraktározás, de éppúgy a földezés kivált-
képpen érdekli a folkloristát. Voltaképpen mégis az a legfonto-
sabb, hogy mi a nép emléke és fölfogása saját történelméről. Itt
kézbe adunk föltárt adatokat, hagyományokat. Ránk is és a his-
torikusra is tartozik, hogy szembesítse a valósággal. Úgy vél-
jük, hogy roppant bonyodalmas és nehéz az eligazodás, ezért a
munkamegosztás előnyeire támaszkodunk. Munkánk egyik láncszeme
mostani közleményünk, s majd nagyobb tapasztalat birtokában fo-
gunk a szájhagyomány történeti hitelének alaposabb kifejtéséhez.
Ezúttal megelégszünk a jugoszláviai magyar hagyományok jellemzé-
sével, tekintettel a terjedelmi korlátokra is.

2. A *kutyafejű tatár*. A félelemből és gyűlöletből, a barbár ellenség nyakába varrt hiedelem toposa. Elvétve előfordul (Csóka, Rábé) a kutyafejű török említése (I/2, 8, 9) a tatárokkal párhuzamosan. A kutyafejű nép-jelző nálunk az egymást követő jól-tatárinváziók következtében vert gyökeret a köztudatban, de szíves fennmaradását a törökkel szövetségben és mások zsoldjába szegődő harcias lovas tatár csapatok dúlásai tovább erősítették. A magyar szájhagyományban a tatárok és törökök cselekedetei lassan egymás mellé kerültek, ahogy SZENDREY ZSIGMOND már jóval előttünk megfogalmazta.⁴¹ A történelmi Magyarország déli tája a XVII. sz. végéig szenvedte a sanyarú emlékü portyázásokat. Elegendő utalni az 1692. év nyarán Szabadkára zúduló lovas tatárok tetteire. A maradék lakosság a ludasi rét nádasába, s még messzebbre, Bajmók és Mélykút határába futott. A város tatárpréda sorsára jutott, és sokan estek rabságba.⁴²

Az I. csoportban olvasható mondákon kívül előfordul a kutyafejű (tatár) alakja a jugoszláviai magyar népmesékben, pl. egyházaskéri,⁴³ magyarszentmártoni,⁴⁴ péterrévi⁴⁵ és domonkosfal⁴⁶ hagyományban. A mesékben a legyőzendő szörnyet testesítik meg. Mondáink a vérebekhez hasonló külső (*piszeorrú, széles, kidülő pofacsontú, kutyához hasonló dbrázatú*) és belső (*szaglósuk, tádmaddmódjuk kutyához hasonló*) tulajdonságokkal ruházták fel a tatárokat. Ezek a rút hasonlatok afféle post-etimológiák. Elárulják az ilyen érvelések: ijesztésül kutya-álarcot viseltek, kutyafejet húztak magukra. Lovas-harcosként élnek a tudatban (I/7). Felgyújtották a falvakat, templomokat (I/6, V/9), a lakosság ap-

⁴¹ Történelmi népmondáink. Ethnographia, XXXVII. (1926) 3. közlemény: 29-35. Ld. a 31. lapalji jegyzetben.

⁴² Bács-Bodrog vármegye, II. k. 122-123.

⁴³ KÁLMÁNY LAJOS: Hagyományok (Mesék és rokonneműek). I. k. Vác, 1914. No. 2. Zrínyi Miklós c. mesében.

⁴⁴ KÁLMÁNY LAJOS: U. ott: No. 1. Köles c. mesében.

⁴⁵ PENAVIN OLGA: Jugoszláviai magyar népmesék, No. 61. A kutyafejű tatárok c. történet.

⁴⁶ PENAVIN OLGA: U. ott: No. 193. Mirkó királyfi c. mesében a félelmetes tatárookra történik utalás.

raját-nagyját legyilkolták és kegyetlenkedtek (I/6, 7; V/3, 6, 27). Különösen a nőket üldözték: megbecstelenítették és lemészárolták (I/6; V/9, 20). Olvasott és nagyemlékezésű magyarpadéi elbeszélőnk szerint (I/6) megszerezték IV. Béla király pecsétjét, a magyar urakat pecsétes levéllel összehívták és kivégezték.⁴⁷ Házról házra jártak, keresték a lányokat, asszonyokat (I/11), a kezükbe esetteket elhurcolták (I/2, 3). A lakosság *kémlelőfán (látófán)* fürkészte a határt, s a tatárok közeledésekor nádasba, mocsárba menekült (V/5, 6). Gyakori utalás történik arra, hogy a "*Sári, Mdri, gyertek elő! Elmentek a kutyafejű tatároki!*" - típusú kiáltással csalogatták elő a rejtőzködő lányokat. Aki előbújt, rabszíjra fűzték (I/5, 6, 11; V/4, 20). Ritka eset az elmenekülés (I/2) vagy visszaszökés (I/3). A rabságra vetetteket megalázták (I/1), s a kegyetlenség tetézéseként a rabságba hajtott nőket a mellükbe fűzött madzaggal, dróttal, lószőrrel (I/4, 5, 6, 11; V/20) kötötték egymáshoz. Naiv magyarázat, hogy a tatárokat kizavarták az országból (I/10), de hihetően hangzik, hogy a nép akkoriban földkunyhókban huzódott meg (I/5). Még inkább elhiszük, hogy az itt maradt vagy véletlenül kézrekerült tatárokat nem kímélték (I/6), és hogy a gyermekeket azzal ijesztgették: "Elvisz a tatári!" (I/7). Sokáig visszhangzott ez a fenyegetés.⁴⁸ Egyszóval alig fokozható kegyetlenkedésekkel vádolják a tatárokat. A hagyomány közhelyeit és túlzásait leszámítva rászolgáltak a megbélyegzésre. Hogyne. Gondoljuk el, hogy miként bántak a védtelen falvak lakóinak ezreivel. A rettegés méretéhez egy példa, egy XVII. századi regula Komárom várában, védett falak között. TAKÁCS SÁNDOR érzékeltes sorait idézzük: "A Dunán éjjel átjönni nem volt szabad. Aki mégis megcselekedte, fejével játszott... Aki éjjel löni mert, puskáját elvették s a farára százat vertek. Így járt az is, aki jókedvében vagy részegségében zendülést támasztott, hangosan or-

⁴⁷ E csalfogás párhuzamait ld. SZENDREY ZSIGMOND: Történeti népmondáink. Ethn. 1926. *Tatárjárás* címszóban (31-34.) 32. l.

⁴⁸ Párhuzamokat ld. SZENDREY ZSIGMOND: U. ott: 31-34.

dítván: jön a török, jön a tatár!"⁴⁹ Hogy mi történnhetett a falvak népével, a szájhagyomány-teremtő névtelenekkel? Sejtetik mondaink. A kutyafejű jelző, mint hiedelmi topos, amelyet a kalandozó magyarokra is ráaggattak, külön összehasonlító vizsgálatot érdemel. A helynevek is őrizhetik a gyűlölt ellenség emlékét, Bánátaban jegyezték föl *Tabdr-út* dülőnevet.⁵⁰

3. A török hódítás és hódoltság adatait együtt jellemezzük. Néhány példában szó esik az oszmán-török vallási elfogultságról. A keresztények ellenségei (II/2; V/8; VII/9, 17), a felekezeti küzdelemben jobban pártolják a protestánsokat (VII/17). Az elbizakodott pogány hódító ereje azonban esedős módon megtörik, amikor a Mária-kegyképre támad (II/2).⁵¹ A török sereg jelvényéről (lófarkas zászló) és kegyetlenkedéséről egy-egy közlés (I/9; V/22) szól. Helynevek őrizik a kisebb esatározások emlékét (V/1, 3, 4, 7), főképpen a baranyai-drávaszögi falvak határában. Utalnak az ellenség táborozására (V/2), vonulási útjára (V/4, 5). Tudomásunkra hozzák elpusztult települések nevét Szlavóniában (V/29, 30; VII/17). Idős adatközlőink elevenebben esetelték a hódítók és sarcolók elöl bujkálók rejtőzködését. Leginkább nádasokba, az ingatag mocsarú határba húzódtak (V/13, 18, 22, 28, 30; VI/8), olykor az erdőségbe menekültek (VII/2). Őr jelezte a falura leselkedő veszedelmet (V/30), s ha elfogott lakost kényszerítettek nyomravezetésre, akadt okos és bátor hős, aki az ingoványba vezette és vesztére hagyta a törököt. Az ilyen tettnek híre támadt (VII/8). A rejtőzködők víz alá bújtak, nádszálon lélegeztek (VI/8), míg a veszedelem el nem múlt. Emlegetik a réti emberré vált rejtőzködőt (V/28). A lappangásra előnyös vidék volt a Drávaszög és Szlavónia. Kitűnik, hogy többet törődtek a rejtőzködő

⁴⁹ Művelődéstörténeti tanulmányok a XVI-XVII. századból. Sajtó alá rendezte BENDA KÁLMÁN. Budapest, 1961. 271. Vö. 291, 300.

⁵⁰ Torontál vármegye, 71. *Kumán* község határában.

⁵¹ A Radnai búcsújáró templomhoz (Arad m.) fűződő hagyományban - HANUSZ ISTVÁN: Népköltésünk a geológiában. Földrajzi Közl. XXI. (1893) 343. A kővéválás motívumához; SZENDREY ZSIGMOND: Magyar népmonda-típusok és tipikus motívumok. Ethnographia, XXXIII. (1922) (45-64.) Ld. No. 65. az 56. lapon.

gyűlöletéről, mert csak egy példa említi a harcos modorú és si-
kesen lesvetést (V/6). A népre mért szenvedés között a gyermek-
váltás (II/1. 3) és a nők rabszíjra fűzése (II/1, 3; V/23) volt
az egyik legfájdalmasabb. Szlavóniában sokat emlegetett történet-
ről van szó. A Dóva nevű lány szerencsétlen esete (V/17, 19, 21, 31), s
a verések szorítás leginkább a török szerepel bűnösként. Ők sem á-
llították először a rejtőzködőket (II/1). Két baranyai-drá-
vaszóczi községben tudni vélik, hogy "Kata, Panna, gyertek elő!" -
kifejező szövegalkotással hívták elő a bújkáló lányokat (V/7, 14, 15),
aki előmerészkedett, súlyosan meglakolt. Az elhurcolás módjaként
emlékezik a rabszíjra-fűzésre (V/14) s a hihetetlenül kegyetlen
(különösen a hódoltság idején) módszerű egymáshoz láncolásra (V/2). E-
gyedi utalásban (V/2) róják föl a hódítóknak a rabok agyondolgoz-
tatását és agyonverését. A tatárokhöz mérve jóval enyhébb az el-
marasztalás, ezért nincsen szó szerecsenmosdatásról. A kényszerű
együttélés békésebb hangulatát tükrözi az "Ebadta bolondja, Sza-
kállas törökje" kezdetű kórógyi versike (V/24) gunyoros csipkelő-
dése. Az egymástól elszakított, hódító és rab viszonyában egymás-
ra talált flú és anya (Fia-rabolta anya esete) különös históriá-
ját prózai történetként hallottuk bánáti (II/3) és szlavóniai
(V/23) községben.⁵²

Számánál és hagyománykötő jelentőségénél fogva különös fi-
gyelmet érdemelnek a török névvel összekapcsolt helynevek, épít-
mények stb. A zentai csata vonatkozásait itt mellőzve, a bánáti
területen szerepel a hódoltság emléke települések nevében: *Ali-
bundr, Ujalibundr* (tanya), *Basahíd, Törökbecse, Törökkanizsa, Tör-
öktopolya*⁵³, *Aga és Törökszákos*⁵⁴. *Dombok és halmok* hagyományá-
ban: *Kingya-domb* (II/4), *Sokhalom*⁵⁵, török sereg emelte halom,⁵⁶

⁵²Ld. a 24.sz. jegyzetet.

⁵³*Torontál vármegye*, 15, 22, 127, 131, 132. 1.

⁵⁴*Tomea vármegye*, 22, 119. 1.

⁵⁵*Szaján* (Torontál m.) határában. *Torontál vármegye*, 112.

⁵⁶*Lourin* (Torontál m.) határában. HANS DIPLICH - ALFRED KARASEK:
Donauschwäbische Sagen, Märchen und Legenden. München, 1952.
21. 1.

testhalom (II/5) keletkezésében;⁵⁷ *dülőnevekben: Despotovac-dülő*, amely a hagyomány szerint Despotov aga tulajdona volt és a *Munduka jama* (határnév)⁵⁸. Ilyen a *Kloster-dülő*⁵⁹, *Sdtra-pushta* (*Sdtorpushta*)⁶⁰. A törökkel kapcsolódott össze *vdrrom*⁶¹ magyarázata, *forrás, kút* mondája⁶². A jóízű kutakat és forrásokat akkoriban nagyra becsülték, mert különben posványos vízre fanyalodtak. A várak vízellátása szintén gondot jelentett, s hogy milyen kegyetlen munkát végeztek a rabokkal a sziklavárakban, azt a Trencsén várhoz fűződő *Szerelem kútja* mondából kiolvashatjuk.⁶³ A Bánát területén maradvá még, fölemlíthető a Súlyomkő várához,⁶⁴ a Szászbanya környéki *Ocube* tengerszemhez⁶⁵, a verseci *Törökfej* nevű sziklához⁶⁶, s szintén verseci kötődésű vízvezetékhez⁶⁷ fűződő monda. Elképzelhető, hogy mennyi szóbeszéd és monda kapcsolódott Temesvár várához, az ottani török hagyatékokhoz.⁶⁸ Ha valaki hozzáfog ennek gyűjtéséhez és földolgozásához, mintául veheti KOVÁCS VALÉ-

---

57 Ilyen *Orlód* Torontálalmás és Zichyfalva határában. Torontál vármegye, 100, 125, 136. Zichyfalvát a románok *Mormintyének* (*Teremtőnek*) nevezték.

58 Az előbbi Ecsehida, az utóbbi Újszentiván helyneveként. Torontál vármegye, 44, 134.

59 Hajdani kapucinus kolostor helye. Temes vármegye, 88.

60 Bázos határában. Torontál vármegye, 28.

61 *Zsidóvár*. Temes vármegye, 52.

62 A főntebb említett *Alibundr* helynév (Ali Bunar = Ali forrása, kútja) tőle kapta eredetét. Deliblat és Mássalak határában *Török-kút* található. Temes vármegye, 36, 71.

63 HANUSZ ISTVÁN: Csodakutak hazánkban. Földrajzi Közl. XXX. (1902) 71.

64 HANS DIPLICH-ALFRED KARASEK: I.m. 20. Der kleine Falkenstein címmel (Arad m.).

65 HANUSZ ISTVÁN: Hazánk állóvizei. Földrajzi Közl. XXIV. (1896) 3. (Krassó-Szőrény m.)

66 HANS DIPLICH-ALFRED KARASEK: I.m. 21. Der Türkenkopf címmel.

67 HANS DIPLICH-ALFRED KARASEK: I.m. 21-22. Die Flora-Leitung címmel.

68 Ld. Temes vármegye, 58, 123.

RIA írását Szigetvárról.⁶⁹ A török emléke fölbukkan bányai népmesékben és gyermekversekben.⁷⁰ E tájhoz is forrásul és tanulsággal szolgál ELEK OSZKÁR tanulmánya, amelyben műveltség-történeti és egyéb példák bőven szerepelnek.⁷¹ Írása azért is érdekes, mert a török vonatkozású mondák tanulságát a SALAMON FERENC és TAKÁCS SÁNDOR nézőpontjának megítélésére is felhasználja. Szerinte a népmondák tónusa Salamon Ferenc álláspontját igazolja.

A *baranyai-árduvassági-orslavóniai* oldalon fölbukók (V/6, VI/4, VII/1, 2, 10) a török főútvonalának (Belgrád, Pétervárad, Eszék, Buda) egy-egy kisebb szakasza: *Török-út, Csobogót, Szendrő-áruvassók, Begovda, Csata-völgy, Vildgon-vár* helynevekben. Szlavóniában a Vukánál (Valkónál) épült hajdani *Török-vár* helyét tartják számon (VII/16, 17), ugyanígy Haraszti esetében (VII/13). Érlónk hagyomány a *török-emelte templom* (VII/3, 4, 5, 14, 16). Várakat (VII/5), várakat és templomokat összekapcsoló földalatti *alagutakat* hoznak tudomásunkra (VII/5, 6, 12, 14, 16, 18). Joles pont lett a *Csatár-duló* (VI/1, 3), a *Gyilkos-ér* (V/11), többféle magyarázat fűződik a *Királykúthoz* (VII/7, 8). A régi Baranya természetesen szintén bővelkedik török emlékekben. Elegendő volna Mohácsot említeni, amelynek hagyományképző jelentőségét már SOLYMOSSY SÁNDOR méltatta a Mohácsi Emlékkönyvben.⁷² A horvátországi magyar hagyományok a Szerémségben és a Mura vidékén is nyomon követhetők. Így pl. fölkeltheti figyelmünket az alsólendvai *Töröktemetés* helynév.⁷³ PENAVIN OLGA jugoszláviai magyar mesegyűjteményében meglepő célzásokat találni a törökkel bajlódó (ma-

⁶⁹ Szigetvári történeti néphagyományok I-II. A Janus Pannonius Múzeum évkönyve 1961. (Pécs, 1962. 129-138.) és 1962. (Pécs, 1963. 249-285.)

⁷⁰ KÁLMÁNY LAJOS: Hagyományok, I. k. No. 8. mesében: 47. 1. Egyházaskér és gyermekversekben: 193. 1. Pécska.

⁷¹ Török emlékek a magyar nyelvben. Magyar Nyelvőr, LVII. (1928) 3-7. 42-47.

⁷² Mohács emléke a néphagyományban. Mohácsi Emlékkönyv 1926. Budapest, 1926. 335-348.

⁷³ BELLOSICS BÁLINT: Helynevek (címmel). Magyar Nyelvőr, XXIII. (1899) 48.

gyar) királyról, természetesen szívmelegítő fordulattal.⁷⁴ Ha töredékesen is, ha epizódikusan is, a szájhagyományból is erősítést kap SALAMON FERENC megállapítása: "Bárhol nyissuk fel azon időszak krónikáját, az egész hosszú határvonalon a Mátrától az Adriáig folyton foly a guerilla-harcz."⁷⁵ Mondáink, szájhagyományaink többet vallanak a hódítás és a hódoltság elszenvedéséről.

4. A *kincsekről* regél a nép a legtöbbit. Dugdosta a menekülő, rejtegette a török, s egész fűzér jut tudomásunkra a *kincses-kőkecskéről*. Számos írott forrás erősíti a kincselrejtést,⁷⁶ nagy számban közölték a vonatkozó népmondákat.⁷⁷

A *kincses-kőkecske bándti adatainkban*: Csóka (IV/1), Feketető (IV/3), Hódegyháza (IV/5, 6), Magyarpadé (IV/8, 9), Nagykikinda (IV/10), Rábé (IV/11), Szaján (IV/12, 13), Törökbecse (IV/5). Rendszerint boronára rakják tehernek, egyébként ide-oda dobálódik. Valaki idegen, éppenséggel török nemzetiségű keresi és veszi ki belőle a kincset, aranyat.

Ugyanezek a verziók fordulnak elő a *baranya-drávaszögi tájon*: Laskón (VIII/4, 5), Vörösmarton (VIII/7, 8), Kopácson (VIII/9), Várdarócon (VIII/10). Mesében olvashatunk további párhuzamot.⁷⁸ Szerepel még *kincses kőkutya* (IV/4), *faló* (IV/11), *kőoszlopocska* (VIII/6), *aranyhintó* (VIII/8). Találni vélik török-vár helyén (VIII/12, 13). A bánáti részen nem egészen alaptalanul asszociálják a kincshagyományt csehekkel és spanyolokkal is,

---

⁷⁴ A *várdaróci* (Drávaszög) A Vénusz-madár c. mesében (No. 30.). PENA VIN OLGA: Jugoszláviai magyar népmesék, ld. különösen: 233, 234, 248. 1.

⁷⁵ Magyarország a török hódítás korában. Budapest, 1885. (2. kiad.) 115.

⁷⁶ SALAMON FERENC: Magyarország a török hódítás korában, 205. - TAKÁTS SÁNDOR: Rajzok a török világból. II. k. Budapest, 1915. 287. Vö. I. k. Bp. 1915. 330. és III. k. Bp. 1917. 301.

⁷⁷ SZENDREY ZSIGMOND: Magyar népmonda-típusok, Ethn. 1922. VI. (fejezet) *Kincsmondák*. 49-53.

⁷⁸ PENA VIN OLGA: Jugoszláviai magyar népmesék, No. 68. A zentai kőkecske címmel.

mert valóban telepítettek belőlük erre a vidékre.⁷⁹ A régi Torontál megye területéről további irodalmi utalások adnak példát a kincs-elrejtés és megtalálás hiedelmére, mondájára.⁸⁰

5. Külön szót érdemel a *zentai csata* (1697. XI. 11.) *hagyománya*. Zenta és vidéke, a bánáti magyar falvak lakossága élénken őrzi a nagy esemény emlékét. A Zentáról közölt adatok mellett⁸¹ ezekről szólnak a mi újabb mondáink:

A harmadik kakasszóra legyilkolták a törököket, a maradékot a zentai hídnak hajtották (III/12). A manőverező magyarok csselfogásként nádkúpokot gyűjtöttek föl, hogy átkelésre ösztönözék az ellenfelet (III/2). A szultán lánya figyelmezteti a neki udvarló magyar vezért a szultán támadására. Mert ellenfelet segített, apja kivégezteti. Róla kapta nevét a *Macahalom*. (III/5, 6). Verziók a szultán tartózkodási helyéről (III/2, 3, 5), amelynek emlékét a bánáti svábok körében, mondáiban szintén megtaláljuk.⁸²

A csata egy-egy mozzanatával függ össze a *Török-sánca* helynév (III/11). Tudni vélik, hogy bőrhíd (III/2, 15) vagy fahíd (III/5) kötötte össze a Tisza két partját. Zavarták (III/4), a szultán kancsikával hajtotta a hídra katonáit (III/9). Azután egymást szorították az átkelésre (III/12), a tisztiek "curukkot"

---

⁷⁹ Torontál vármegye, 566. és Temes vármegye, 60, 130. Gondolhatunk a hódoltság idején a várainkban zsoldosként szolgáló spanyolokra és csehekre is. Mindkét nemzet adott katonákat a felszabadító háborúkhöz is.

⁸⁰ Torontál vármegye, 60. és Rajka József gazda esetét valkányi (Torontál m.) tanyáján. A temesvári basa kincsével hitegette és nagy összeget csalt ki tőle egy "pénzlátó" cigányasszony. Bírósági ügy lett belőle. Ld. Ethnographia, XXI. (1910) 225.

⁸¹ BODOR GÉZA: I. m. (ld. 9. sz. jegyzetet) 225-230.

⁸² Magyar mondák olvashatók a *Szanád* (Torontál m.) község határában látható *Vujana-dombról*. Az egyik szerint a török fővezér feleségét temették oda a zentai csata idején, s a szultán meghagyta katonáinak, hogy mindegyik dobjon egy marék földet a sírra. Így keletkezett volna a domb. Másik hagyomány szerint a török fővezér neje erről a dombról nézte az ütközetet, s róla kapta a nevét. *Torontál vármegye*, 113. Az előbbi változathoz hasonló az ugyancsak szanádi sváb mondaváltozat: HANS DIPLICH-ALFRED KARASEK: I. m. 21-22. Der Wujanahügel címmel.

parancsoltak, s így a Tiszába estek (III/14). Egyetlen adat mondja, hogy fölrobbantották a hidat (III/5). Perdöntő volt a hidat leszakító, sikerült ágyúlövés. Tudni vélük, hogy ki tette: Pátierck (Pátijerök) nevű (III/1), félszemű tábornok (III/2), félszemű tüzér (III/6), magyar vitéz (III/7), félszemű tiszt (III/8), félszemű tüzér (III/12), félszemű ember (III/16, 18). Egy verzió szerint a híd lábát lötték el (III/14).

A híd ellövése és a torlódás következtében a török katonák nagy tömege belezuhant (III/9, 13, 15, 17), belefulladt a folyóba (III/16). A Tisza elnyelte (III/14), elsodorta őket (III/8). Egyik változat (III/5) annyi halottat említ, hogy a víz nem bírta elnyelni. Csóka-i verzió szerint 42 ezer török pusztult el, kivéve 32 vagy 42 hirmondót. Magyarpadén 30 ezer áldozatot említettek (III/1, 14). A legszerencsésebbek a ló farkát fogva úsztak ki a partra (III/13).

Külön említendő a Hódegyháza újabb nevének, *Jázovának* az etimológiája. A török jajgatásával (III/4), a basa elpusztult fiának nevével (III/10) vagy egyszerűen a török rámondásával (névadásával) hozzák összefüggésbe. TAKÁTS SÁNDORNak a XVI. századra utaló megjegyzése, a hiúz akkoriban divatozó *javo*z nevének elterjedtsége talán közelebb vihet az igazsághoz. A népi magyarázatok inkább mosolyogni valók.⁸³

Továbbá ezt mondja a szájhagyomány. A török halottakat csak azután temették el, miután a szultán megszemlélte őket (III/18). A történetek arra készítették, hogy vérszerződéssel pecsételje meg a magyar-török békét (III/18). A csata helyére vonatkozó adatok: *Töröksziget* (III/8), *Sziget* (III/12, 15, 17), *Geogén-sziget* (III/8),⁸⁴ *Vérerdő* (III/15, 18), *Törökerdő* (III/1). További támpontul fülhozott adatok: *Orompart* (III/14), *Oromhegyes* (III/7)

---

⁸³ Rajzok a török világból. III. k. Budapest, 1917. 42-43.

⁸⁴ *Savoyai Eugen* (Jenő) herceg, a Zentánál győztes császári fővezér nevét kapcsolták a nevezetes helyhez. Adataink és BODOR GÉZA idézett közlése mellett utalunk sváb mondai hagyományra: HANG DIPLICH-ALFRED KARASEK: I. m. 23. Prinz Eugen bei Zenta címmel.

Zenta alatt, ill. a város közelében. Az *Orompartnál* (III/14), *Hódegyháza* és *Tiszaszentmiklós* között állott volna a magyar sereg (III/5).

A *Töröksziget*, *Törökerdő*, *Geogén-sziget*, *Vérerdő* és *Oromhegyes* úgy említetik még, hogy ott emlékművet emeltek a csata miatt és kereszttel jelölték meg azt a helyet (III/1, 5, 7). Utálnak a törökök temetőjéül tekinthető *Parthalomra* (III/18). A nevezetes helyen emlékűnnepséget (majálist) tartottak, ezt a törökök nem nézték jó szemmel (III/14). Ellenkező érvelés: ezt a helyet a török kormány örökáron megvásárolta Zenta városától. Fával beültették, s 1920-ig eljártak ide emlékűnnepségre (III/1).

A szájhagyomány körüljárja a csata helyét, keresi, tapogatja a történelmi esemény történetét. KALMÁR SIMON a Zenta történetéről írott tanulmányában főlemlíti a szájhagyományt, hivatkozik rá, de történelmi források alapján kételkedéssel fogadja bizonyító erejét.⁸⁵ Igaza lehet, de voltaképpen ki tudja elképzelni is, hogy mi minden történt Zentánál 1697. szeptember 11-én.

CROYANCES FOLKLORIQUES ET LÉGENDES POPULAIRES
HONGROISES SUR LES TURCS ET LES TARTARES

Émeric Ferenczi

En 1973, pendant une période relativement longue, l'auteur a étudié et collectionné les faits de la tradition poétique du folklore hongrois en Yougoslavie, dans une vingtaine de villages. Les recherches ont été réalisées dans le Nord-Est de la Serbie (Banat) et dans le Nord-Est de la Croatie (Baranya, région des rives de la Drave, région de l'embouchure de la Drave). Dans une publication antérieure, l'auteur a déjà présenté un certain nombre de pièces de sa collection (note 2.). Les pièces publiées

---

⁸⁵ Bács-Bodrog vármegye, I. k. 277.

dans la communication présente font partie de la tradition orale, gardée par la mémoire collective au sujet des dévastations causées par les Tartares (1241), de la domination turque (1526-1718) et des luttes de libération de la fin du 17e siècle.

Les différents chapitres de cette communication s'organisent en fonction des régions et des points culminants de la tradition orale. Région du Banat: I. *Les Tartares à tête de chien*, II. *Le souvenir des Turcs*, III. *La bataille de Zenta (1697)*, IV. *Le trésor turc*.

Légendes et récits fabuleux de la région du delta de la Drave: V. *Invasion tartare, occupation turque*, VI. *Lutte contre les Turcs*, VII. *Monuments et objets turcs dans la tradition orale*, VIII. *Trésors cachés des Turcs et retrouvés par les autochtones*.

Les interlocuteurs de l'auteur étaient surtout des paysans de l'âge de 60 à 80 ans. Les notes qui accompagnent ces textes font référence aux aspects similaires des contes, des légendes et des toponymes de langue hongroise provenant de ces deux régions et publiés antérieurement. Les colons allemands de la région du Banat avaient eux aussi des traditions orales sur l'époque de l'occupation turque (voir: note 56).

Les légendes et récits fabuleux présentent les Tartares comme des gens extrêmement cruels et barbares, d'un physique effroyable. Il brûlaient les villages, massacraient les habitants, s'emparaient des femmes. L'image gardée sur les Turcs est moins négative, mais on leur reproche aussi d'avoir rasé des villages et enlevé femmes et enfants. La mémoire collective en est très profondément marquée. On parle beaucoup d'avoir été dans l'obligation de s'enfuir et de se cacher dans les marécages et dans d'autres lieux sûrs. Dans les régions de la Croatie on se souvient aussi des forteresses, des temples, des ponts, des chaussées et d'autres constructions turques. Le caractère plus complexe des informations véhiculées par la tradition orale dans ces régions s'explique par le fait qu'une fraction de la population a survécu à l'occupation turque. Dans le Banat les villages ont disparu, la région s'est dépeuplée et le repeuplement n'a été réalisé qu'aux 18e et 19e siècle par l'installation des immigrants hongrois, serbes, roumains, slovaques, bulgares,

sokats, tchèques, français et espagnols.

La partie analytique de cette communication distingue les traits spéciaux et généraux des légendes et des récits fabuleux (topos de fables). L'auteur définit les aspects caractéristiques de la formation des traditions orales. Le processus complexe de l'histoire a été simplifié dans une optique définie par l'horizon intellectuel et par les besoins collectifs de la population. Ce sont les événements décisifs, les grandes actions, les personnalités importantes, les traits curieux et étonnants qui ont saisi et fait travailler l'imagination collective. Pour exprimer une opinion claire et engagée, le peuple utilise toute une série de ressources stylistiques (fictions, étymologismes, éléments fabuleux, exagérations poétiques). Haine et mépris envers les actions barbares des détachements de cavaliers tartares. Le ton des légendes léguées et véhiculées par la tradition orale sur l'occupation turque est plus doux mais imprégné de plaintes et de tristesse. Le peuple de villages, sans défense, n'a guère gardé le souvenir des moments de réussite de la guérilla interminable hongroise contre les razzias de la cavalerie turque.